

ଓଁ ଶ୍ରୀ ଗଣେଶାୟ ନମଃ

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟ
Vedic Literature of Ancient India

ସାମବେଦ

(सामवेद / Saamaveda)

ଓଁ ଶ୍ରୀ ଗଣେଶାୟ ନମଃ

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟ
Vedic Literature of Ancient India

ସାମବେଦ କୌଥୁମ ସଂହିତା

(कौथुम संहिता)
(Kauthuma Samhitaa)

ସଂପାଦନ - ଶ୍ରୀ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରଧାନ
Editor – Prakash Pradhan

ଭାଷା - ସଂସ୍କୃତ-ଓଡ଼ିଆ
Language – Sanskrit - Odia

ଶୁଦ୍ଧିକରଣ (Proofreading by)
ଶ୍ରୀ କମଳ ଲୋଚନ ପଣ୍ଡା
ଶ୍ରୀ ଶେଷଦେବ ଦାଶ

ଶ୍ରୀ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରଧାନ

ସଂପାଦନା

prakash@scholarshoppe.com

ଶୁଦ୍ଧିକରଣ

ଶ୍ରୀ କମଳ ଲୋଚନ ପଣ୍ଡା

ଜିଲ୍ଲା ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ବୈଦିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିଷଦ,
ସମ୍ବଲପୁର, ଓଡ଼ିଶା

klpandajsg@gmail.com

ଶ୍ରୀ ସେଷଦେବ ଦାଶ

ପୋତାମାରି ଗଡ଼, ସାନଖେମୁଣ୍ଡି,
ଗଞ୍ଜାମ, ଓଡ଼ିଶା

sesanirbhaya@gmail.com

ପୂର୍ବାଭାଷ

ଓଁ ଶ୍ରୀ ଗଣେଶାୟ ନମଃ

ମାତୃପିତୃଭ୍ୟାଂ ନମଃ ।

ସର୍ବଭ୍ୟୋ ଗୁରୁଭ୍ୟୋ ନମଃ ।

ଶ୍ରୀ ମହାଗଣପତୟେ ନମଃ ।

ଶ୍ରୀ ସରସ୍ୱତ୍ୟେ ନମଃ ।

ସର୍ବଭ୍ୟୋ ଦେବେଭ୍ୟୋ ନମଃ ।

ଶ୍ରୀ ବେଦାୟ ନମଃ ।

ଶ୍ରୀ ବେଦପୁରୁଷାୟ ନମଃ ।

୧୩ ଜୁଲାଇ ୨୦୨୨, ବ୍ୟାସ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବେଦମାନଙ୍କର ରୂପାନ୍ତର ସୃଷ୍ଟିକାରେ ଏହା ମୋର ଷର୍ଥ ପ୍ରକଳ୍ପ । "ଉକ୍-ବେଦ", ଯଜୁର୍ବେଦ, ଓ "୧୦୮ ଉପନିଷଦ" ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ରୂପାନ୍ତର କରିବା ପରେ, ପାଠକ ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛୁମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ "ଅଥର୍ବବେଦ" ଓ "ସାମବେଦ"କୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ରୂପାନ୍ତର କରିବା ପ୍ରକଳ୍ପ ହାତକୁ ନେଲି, ଓ ଏହା ଉପରେ ଗବେଷଣା ତଥା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିପଡ଼ିଲି । ଏହି ପ୍ରକଳ୍ପର ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ "ଅଥର୍ବବେଦ " ସମାପନ କରିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି । ସେଥିପାଇଁ ଉପଲବ୍ଧ "ଶୌନକ ସଂହିତା"କୁ ଓଡ଼ିଆ ଲିପିରେ ରୂପାନ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି । ଅନେକଦିନ କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ପରେ "ଶୌନକ ସଂହିତା"ର ରୂପାନ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା । ଏହି ପ୍ରକଳ୍ପର ୨ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ "ସାମବେଦ"କୁ ଓଡ଼ିଆ ଲିପିରେ ରୂପାନ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭକରି, ଏହାର ଉପଲବ୍ଧ "କୌଥୁମ ସଂହିତା"ଙ୍କର ରୂପାନ୍ତର ମଧ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା । ଏହି ସଂସ୍କରଣର ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହା ଯେ, ଏଥିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ତ୍ରର ଋଷି, ଦେବତା ଓ ଛନ୍ଦ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାରେ ବହୁ ପରିଶ୍ରମପୂର୍ବକ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଅଛି, ତଥା ଅନ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥ୍ୟ ମାନଙ୍କର ସୂଚନା ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି, ଯାହାକି ଅନ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ସଂହିତା ମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରିପାରିବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛି । ଏହି ସଂସ୍କରଣରେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଛି, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଳ୍ପ ବିବରଣୀ ଆଗାମୀ ପୃଷ୍ଠାରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏହି ରୂପାନ୍ତରଣରେ ୧୯୭୦ ମସିହାର ଏକ ପୁରୁଣା ପୁସ୍ତକ "ସାମବେଦ ସଂହିତା"କୁ ଆଧାର ରୂପେ ନିଆଯାଇଛି, ତଥା ଅନ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୂତ୍ରମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଏହି ସଂସ୍କରଣର ସମାପନ କରାଯାଇଛି । ସମସ୍ତ ସୂତ୍ରର ସୂଚନା ତଳେ "ସୂତ୍ର ସୂଚନା" ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏହି ରୂପାନ୍ତରଣରେ " ସାମବେଦ"ର ସ୍ୱର (ଉଦାତ୍ତ, ଅନୁଦାତ୍ତ, ସ୍ୱରିତ ଇତ୍ୟାଦି) ମାନଙ୍କର ଶଂକେତ ବା ଚିହ୍ନ ଦିଆଯାଇନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ଓଡ଼ିଆ ଲିପିରେ ସେ ପ୍ରକାର ସୂତ୍ରକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ । ତଥାପି ଏହା ଉପରେ ଗବେଷଣା ଜାରି ରହିଛି, ହୋଇପାରେ ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣରେ ଏହା ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । ଖେବ ସାଇଟରେ ସମସ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ବା ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ୱରାବୃତ୍ତି ଉପଲବ୍ଧ ଅଛି, ପାଠକମାନେ ଏହାକୁ ଶୁଣି ପାରିବେ ବା ଅଭ୍ୟାସ କରିପାରିବେ ।

'ସାମବେଦ'ର ଓଡ଼ିଆ ଲିପିରେ ରୂପାନ୍ତର ସରିବା ପରେ, ଏହା ଠିକ୍ ରେ ରୂପାନ୍ତର ହେଲା କି ନାହିଁ, ତାହାର ଶୁଦ୍ଧିକରଣ (ପ୍ରୁଫ୍-ରିଡିଙ୍ଗ୍) ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ ମୂଳ ଦସ୍ତାବେଜ ସଙ୍ଗରେ ରୂପାନ୍ତରୀତ ଦସ୍ତାବେଜର ଯାଞ୍ଚ କରିବାପାଇଁ, ୨ଜଣ ଅଲଗା ଅଲଗା ଶୁଦ୍ଧିକରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ "ଶ୍ରୀ କମଳ ଲୋଚନ ପଣ୍ଡା", ଓ "ଶ୍ରୀ ଶେଷଦେବ ଦାଶ" ମୁଖ୍ୟରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ସମସ୍ତ ଯୋଗଦାନକାରୀ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତା ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛି । ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ, ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଓ ସୁଧାରୀକରଣ ସର୍ବଦା ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ରହିବ ।

ଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଯୋଗଦାନ ପାଇଁ ଏହି ପବିତ୍ରଗ୍ରନ୍ଥ "ସାମବେଦ ଓଡ଼ିଆରେ" ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରିଛି । ଆଶାକରୁଛି ଏହା ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଭାଷୀ ବେଦଲିପୁ ଜନମାନଙ୍କ କାମରେ ଆସିବ ଓ ଏହାକୁ ଭବିଷ୍ୟତ ପିଢ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚାଇ ଭାରତର ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରାକୁ ବଜାୟ ରଖିବେ ।

ତାରିଖ - ୩୦.୦୮.୨୦୨୩

ରକ୍ଷାବନ୍ଧନ

ଶ୍ରୀ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରଧାନ,

ସଂପାଦକ,

ସଂସାରଫଳ, ପଟ୍ଟାମୁଣ୍ଡାଇ, କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା, ଓଡ଼ିଶା, ଭାରତ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥିତି - ଚେନ୍ନାଇ, ତାମିଲନାଡୁ, ଭାରତ ।

ଉତ୍ସର୍ଗ

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ “ସାମବେଦ ଓଡ଼ିଆରେ” ଓଡ଼ିଆ ଭାଷୀ ସମସ୍ତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସେବାରେ ଓ
ସାର୍ବଜନୀନ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରୁଛି ।

ବଶମ୍ଭୁତ

ସଂପାଦକ

ନିବେଦନ

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ “ସାମବେଦ ଓଡ଼ିଆରେ” ଟି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପଠନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତିଆରି କରାଯାଇଛି ଓ ଏହା
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଡିଜିଟାଲ ରୂପରେ ମୁକ୍ତ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । ଏହାର କୌଣସି ବ୍ୟାପାରୀକରଣ ନ କରିବାକୁ
ଅନୁରୋଧ । ଯଦି କେହି ଏହାର ପ୍ରକାଶନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ସଂପାଦକଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗାଯୋଗ
କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ ।

ଏହି ଓଡ଼ିଆ ରୂପାନ୍ତରିତକୁ ଆମ ଜ୍ଞାନ ଅବଧିରେ, ଧ୍ୟାନ ପୂର୍ବକ, ସମସ୍ତ ସାବଧାନ ଓ ଯତ୍ନର
ସହିତ ରୂପାନ୍ତର କରାଯାଇଛି । ତଥାପି, ଏଥିରେ ଭୁଲ ବା ତ୍ରୁଟି ରହିଥାଇ ପାରେ । ତେଣୁ କୃପାଳୁ
ପାଠକ, କ୍ଷମା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ସଂପାଦକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚରକୁ ଆଣିବାକୁ ଅନୁରୋଧ ।

ଶ୍ରୀ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରଧାନ,

ସଂପାଦକ,

ଏହି ସଂସ୍କରଣରେ...

ବେଦତ୍ରୟୀ ଓ ବେଦଚତୁଷ୍ଟୟୀ

ବେଦ ମାନବ ଇତିହାସର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଓ ସର୍ବପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟ ଅଟେ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ମାନ୍ୟତାନ୍ୁସାରେ ବେଦର ସୃଷ୍ଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୃଷ୍ଟି ବେଳରୁ ତିଆରି ହୋଇଅଛି, ଯାହାକି ଏହା ଦୈବବାଣୀ ଅଟେ, ତଥା ଏହା ମୁନିଋଷୀଙ୍କୁ ସାଧନା ଓ ତପସ୍ୟା ବଳରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ଯାହାକୁ ସେମାନେ ମାନବ କଲ୍ୟାଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱର ଅନେକେ ଏହାର ଭିନ୍ନ ମତ ରଖନ୍ତି, ତଥାପି ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ର ଦ୍ୱାଦ୍ୱିକପ୍ରମାଣ ଦ୍ୱାରା ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ଯେ ଏହା ପ୍ରାୟ ୧୦୦୦୦ ବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପୁରୁଣା ଅଟେ । ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର ମାନ୍ୟତା ଯେ ଏହା ସର୍ବପ୍ରଥମ ଓ ସର୍ବପୁରାତନ । ତେବେ ଏହା ସର୍ବପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟ କେମିତି ? କୌଣସି ଭାଷା କେବଳ ଗୋଟି ମାଧ୍ୟମରେ ପରିପ୍ରକାଶ ହୋଇ ପାରେ, ଯଥା - ପଦ୍ୟ, ଗଦ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତ । ବେଦର ବିଭାଜନର ମୂଖ୍ୟ ଆଧାର ଏହା ହିଁ ଥିଲା ଅର୍ଥାତ୍ ସାହିତ୍ୟ ବିଶେଷ ତଥା ଏହା ତାହାର ପାଠଶୈଳୀ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ମଧ୍ୟ । ବେଦର ସମସ୍ତ ମନ୍ତ୍ରସମୂହଙ୍କୁ ଗୋଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି - ଯଥା ପଦବଜ ମନ୍ତ୍ରସମୂହ ଅର୍ଥାତ୍ ପଦ୍ୟ; ପଦବଜ ମନ୍ତ୍ରସମୂହ କିନ୍ତୁ ପାଠ୍ୟଶୈଳୀ ଗଦ୍ୟ ପ୍ରକାର; ପୁନଃ ପଦବଜ ମନ୍ତ୍ର କିନ୍ତୁ ପାଠ୍ୟଶୈଳୀ ସଂଗୀତ ପ୍ରକାର । ତେଣୁ ଏହାର ପରିପ୍ରକାଶ ପଦ୍ୟ, ଗଦ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତ ଅଟେ, ସେଥିପାଇଁ ଏହା ବିଶ୍ୱର ସର୍ବପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟ ଅଟେ ।

ବେଦତ୍ରୟୀ

ବେଦର ସମସ୍ତ ମନ୍ତ୍ରସମୂହଙ୍କୁ ଗତି ଗୁଣ ତଥା ଗତି ପାଠ୍ୟଶୈଳୀ ରେ ବିଭାଜନ କରାଯାଇଅଛି । ପଦ୍ୟମନ୍ତ୍ରଙ୍କୁ ଋକ୍-ବେଦରେ, ଗଦ୍ୟମନ୍ତ୍ରଙ୍କୁ ଯଜୁର୍ ଓ ପଦବଜମନ୍ତ୍ରଙ୍କୁ ସଂଗୀତ ଆକାରରେ ଗାୟନକୁ ସାମନ୍ ଭାବରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଅଛି । ତେଣୁ ଗତି ଗୁଣ (ଋକ୍, ଯଜୁର୍, ସାମନ୍) ଓ ଗତି ଶୈଳୀ (ପଦ୍ୟ, ଗଦ୍ୟ, ସଂଗୀତ), ଏହାଙ୍କୁ "ବେଦତ୍ରୟୀ" କୁହାଯାଏ ।

ବେଦଚତୁଷ୍ଟୟୀ

ଏବେ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ ଯେ ଆମେ ବେଦଙ୍କୁ ବେଦତ୍ରୟୀ କହିବା, ଅଥବା ବେଦଚତୁଷ୍ଟୟୀ କହିବା ? କାରଣ ବେଦ ଷଟ୍ତି, ଯଥା - ଋକ୍, ଯଜୁ, ସାମ ଓ ଅଥର୍ବ । ଏହାର ଉତ୍ତର - ଏହା ବେଦତ୍ରୟୀ ଅଟନ୍ତି ଓ ବେଦଚତୁଷ୍ଟୟୀ ମଧ୍ୟ ଅଟନ୍ତି ।

ବେଦର ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ପାଠ୍ୟଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହା ବେଦତ୍ରୟୀ ଯଥା - ପଦ୍ୟ, ଗଦ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତ । କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନର ବିଷୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହା ଷଟ୍ତି ଅଟନ୍ତି - ଯଥା - ଋକ୍-ବେଦ, ଯଜୁର୍ବେଦ, ସାମବେଦ ଓ ଅଥର୍ବବେଦ । ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟତା ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ବେଦତ୍ରୟୀ - ପଦ୍ୟମନ୍ତ୍ର, ଗଦ୍ୟମନ୍ତ୍ର ଓ ସଂଗୀତମନ୍ତ୍ର ସମୂହ ।

ବେଦଚତୁଷ୍ଟୟୀ - ଗୁଣବର୍ଣ୍ଣନ ମନ୍ତ୍ରସମୂହ ବା ଜ୍ଞାନଯୁକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରସମୂହ (ଋକ୍-ବେଦ), ଯଜ୍ଞକର୍ମ ମନ୍ତ୍ରସମୂହ (ଯଜୁର୍ବେଦ), ସଂଗୀତ ମନ୍ତ୍ରସମୂହ (ସାମବେଦ), ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ମନ୍ତ୍ରସମୂହ (ଅଥର୍ବବେଦ) ।

ସାମବେଦ ଏକ ବିଭୂତି

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ଗୀତାରେ କହିଛନ୍ତି - "ବେଦାନାଂ ସାମବେଦୋଽସ୍ତୁ", ଅର୍ଥାତ୍ ବେଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମବେଦ ମୁଁ ଅଟେ, ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସାମବେଦ ବେଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଏକ ବିଭୂତି ଅଟେ । ପଦ୍ୟ, ଗଦ୍ୟ ଓ ଗାୟନ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ଗାୟନ ମନ ଉପରେ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାଏ ଯାହାକୁ ସମସ୍ତେ ଅଳ୍ପାଧିକେ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ଗାୟନ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ, ରୋଗୀ, ବୃକ୍ଷଲତା, ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ ମାନଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାଏ ।

ଏହି ସାମଗାନର ପଦ୍ଧତି ଓ ଆଧୁନିକ ଗାନ ପଦ୍ଧତିରେ ସାମାନ୍ୟ ଅନ୍ତର ଥାଏ । ସାମଗାନରେ ସ୍ୱରକୁ ଉଚ୍ଚ ଆଳାପରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଧୀରେଧୀରେ ନିଚ୍ଚ ଆଳାପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଣାଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ସାମଗାନ ଶୁଣିଲେ ଉତ୍ସୁଜ୍ଞାନ ମନ ଶାନ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ କରେ, ଯାହା ଫଳରେ ତୃପ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଆଧୁନିକ ପଦ୍ଧତି ଗାନରେ ଉଚ୍ଚ ଓ ନିଚ୍ଚ ସ୍ୱରମାନଙ୍କର ମିଶ୍ରଣ ଥାଏ, ଯାହା ଶୁଣିଲେ ମନକୁ ଅଧିକ ଶାନ୍ତି ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହା ହିଁ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ପଦ୍ଧତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାର୍ଥକ୍ୟ । ସେଇଥିପାଇଁ ମନକୁ ଶାନ୍ତ କରାଇବା ପାଇଁ ସାମଗାନ ଶ୍ରବଣ ଲାଭଦାୟକ ଅଟେ ।

ଏହି ସାମବେଦର ଗୀତଯୁକ୍ତ ବିଭୂତିତ୍ୱ ଯାହାକୁ ଶ୍ରବଣକଲେ ଉତ୍ସୃଙ୍ଖଳ ମନକୁ ଶାନ୍ତି ମିଳେ ।
ମହାଭାରତର ଅନୁଶାସନପର୍ବରେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି –

ସାମବେଦଶ୍ଚ ବେଦାନାଂ ଯଜୁଷାଂ ଶତରୁଦ୍ରିୟମ୍ । (ମ. ଭା. - ୧୪।୩।୭)

ଚାରୋଟି ବେଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ "ସାମବେଦ" ଓ ଯଜୁର୍ବେଦର "ଶତରୁଦ୍ରିୟ" ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱର ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଟନ୍ତି ।

ଗୀତାରେ କୁହାଯାଇଛି - ପ୍ରଣବଃ ସର୍ବବେଦେଷୁ ॥ (ଗୀ - ୭।୮)

ତଥା ମହାଭାରତରେ ମଧ୍ୟ - ଓଂକାରଃ ସର୍ବବେଦାନାମ୍ ॥ (ମହା ଅଶ୍ୱମେଧ - ୪୪।୭)

ଏଠାରେ ଓଂକାରର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ବିଷୟରେ କୁହାଯାଇଛି, ଏହି ଓଂକାରର ପ୍ରଶଂସାରେ ସାମବେଦର ମହତ୍ତ୍ୱର ନ୍ୟୁନତା ଆସିଯିବ, ଏକଥା ନୁହେଁ । କାରଣ "ଓଂକାର" ଓ "ଉଦ୍ଘୀଥ" ଦୁଇଟି ସମାନାର୍ଥକ ଅଟନ୍ତି ଏବଂ ଉଦ୍ଘୀଥ ସାମବେଦର ସାର ଅଟେ ।

ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ଉପନିଷଦରେ କୁହାଯାଇଛି - ସାମ୍ନଃ ଉଦ୍ଘୀଥୋ ରସଃ ॥ (ଛା. ଉ - ୧।୧।୭)

"ସାମର ରସ ଉଦ୍ଘୀଥ ଅଟେ" । ଏହିଭଳି ସାମବେଦର ମହତ୍ତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ।

ଏହି ସାମବେଦ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭୂତି କାହିଁକି ? ଏହା ଭିତରେ କେଉଁ ବିଶେଷତା ରହିଛି, ଏହାର ଏବେ ବିଚାର କରିବା –

ୟଦ୍ୟଦ୍ଭିଭୂତିମସ୍ତତ୍ତ୍ୱଂ ଶ୍ରୀମଦୁର୍ଜିତମେବ ବା ।

ତଉଦେବାବଗଚ୍ଛେ ତ୍ୱଂ ମମ ତେଜୋଽଗସ୍ତମ୍ଭବମ୍ ॥ (ଗୀ - ୧୦।୪୧)

ବିଭୂତିର ଏହି ଲକ୍ଷଣ ଗୀତାରେ କୁହାଯାଇଛି – “ଯେଉଁ ସବୁ ବିଭୂତିଯୁକ୍ତ ଅର୍ଥାତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଯୁକ୍ତ, କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବସ୍ତୁ ଅଛି, ସେସବୁକୁ ତୁମେ ମୋ ତେଜର ଆଂଶିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ହିଁ ଜାଣ” । ଏହି ଲକ୍ଷଣ ଆଧାରରେ ସାମବେଦରେ ନିଃସନ୍ଦେହ ଏକ ବିଭୂତି ରହିଅଛି । ସାମବେଦ ଗାୟନରୂପ ହେବା କାରଣରୁ "ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ"କୁ ଗାୟନରୂପୀ ଭିଭୂତି କୁହାଯାଏ । ତାନ ଅଥବା ଆଳାପରୁ ସାମବେଦର ଶୋଭା

ଦେଖାଯାଇଥାଏ, ଏହା ହିଁ ଏହାର ଶ୍ରୀମତ୍ତ୍ୱ ଅଟେ । ସେଇଭଳି ଏହି ସାମବେଦର ସମ-ଉର୍ଜିତ-ତତ୍ତ୍ୱ ବିକାର, ବିଶ୍ଳେଷଣ, ବିକର୍ଷଣ, ଅଭ୍ୟାସ, ବିରାମ, ସ୍ରୋତ ଆଦି ଗାନମାନଙ୍କର ଯୋଜନାରୁ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ସାଧାରଣ ଗଦ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଛନ୍ଦ, ଛନ୍ଦ ଅପେକ୍ଷା କାବ୍ୟ, କାବ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଗାୟନ ଓ ଗାୟନରେ ତାନମାନଙ୍କର ଆଳାପ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୋଇଥାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ସାମବେଦର ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଅଛି । ଏହା ମଧ୍ୟ ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ଉପନିଷଦରେ କୁହାଯାଇଛି –

ବାଚଃ ଋଗ୍ରସଃ, ଋଚଃ ସାମରସଃ । ସାମ୍ନ ଉଦ୍ଘୀଥୋ ରସଃ ॥ (ଛା.ଉ - ୧।୧।୭)

ଅର୍ଥାତ୍ "ବାଣୀର ରସ ଋଚା ଅଟେ, ଋଚାର ରସ ସାମ ଅଟେ" । ଆଉ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି –

ସାମବେଦ ଏବ ପୁଷ୍ପମ୍ । (ଛା.ଉ - ୩।୩।୧)

"ଯେଉଁପରି ବୃକ୍ଷର ପତ୍ର ଓ ଫୁଲ ମଧ୍ୟରେ ଫୁଲ ବିଶେଷ ଶୋଭାଦାୟକ ହୋଇଥାଏ, ସେହିପରି ଗାୟନରୂପ ହୋଇଥିବା କାରଣରୁ ସାମବେଦ ବେଦବୃକ୍ଷର ଫୁଲ ଅଟେ ।

ସାମବେଦର ଅର୍ଥ

ସାମବେଦର ଅର୍ଥ ଓ ଏହାର ସ୍ୱରୂପ କ'ଣ ? ସାମବେଦର ଅର୍ଥ କ'ଣ କେବଳ ମନ୍ତ୍ର ସଂଗ୍ରହ ଅଟେ, ଅଥବା କେବଳ ଗାନମୟ ଅଟେ ? ଆସନ୍ତୁ ଏହାର ବିଚାର କରିବା । ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ଉପନିଷଦରେ କୁହାଯାଇଛି –

ୟା ଋକ୍ ତସ୍ମାମ୍ । (ଛା.ଉ - ୧।୩।୪)

"ସାମ ଋତାମାନଙ୍କର ସଂଗ୍ରହ ଅଟେ" । ଆଉ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି –

ଋଚି ଅଧ୍ୟୁଦଂ ସାମ । (ଛା.ଉ - ୧।୬।୧)

"ସାମ ଋଚା ଉପରେ ଆଧାରିତ" । ସାମ ଋତାମାନଙ୍କୁ ଛାଡି ଆଉ କାହାର ଆଶ୍ରିତ ନୁହେଁ ।

ଋକ୍-ବେଦ ଓ ସାମବେଦ ଏକ "ସ୍ୱୀ-ପୁରୁଷ"ର ଯୋଡ଼ି ସଦୃଶ ଅଟନ୍ତି, ଏହା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି –

ଅମୋହମସ୍ତି ସା ତ୍ଵଂ, ସାମାହମସ୍ତି ଋକ୍ ତ୍ଵଂ । ଦୌରହଂ ପୃଥିବୀ ତ୍ଵଂ ।

ତାବିହ ସଂଭବାର, ପ୍ରଜାମାଜନୟାବହୈ ।

(ଅଥର୍ବବେଦ - ୧୪|୨|୭୧; ଐ.ବ୍ରା - ୮|୨୭; ବୃ.ଉ - ୬|୪|୨୦)

ମୁଁ ପତି "ଅମ" ଅଟେ ଓ ତୁମେ ସ୍ତ୍ରୀ "ରଚା" ଅଟ, "ସାମ" ମୁଁ ଅଟେ ଓ ତୁମେ "ରଚା" ଅଟ, "ଦୌ" (ସ୍ଵର୍ଗ) ମୁଁ ଅଟେ ଓ ତୁମେ ପୃଥିବୀ ଅଟ, ଆମେ ଦୁହେଁ ମିଶିକରି ଯେଉଁଠି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଆସୁଛୁ, ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି । ଏଥିରେ ସାମ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଦିଆଯାଇଛି । "ସା+ଅମ = ସାମଃ" । "ସା"ର ଅର୍ଥ "ରଚା" ଓ "ଅମ"ର ଅର୍ଥ ଆଳାପ, ଅତଃ "ସାମ"ର ଅର୍ଥ ରଚାମାନଙ୍କୁ ଆଧାରକରି କରାଯାଉଥିବା ଗାନ ସମୂହ ଅଟନ୍ତି ।

ପାଦବଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଗାନ

ଋକ୍-ବେଦ ଓ ଅଥର୍ବବେଦରେ ପାଦବଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରମାନ ଅଛନ୍ତି । "ପତି-ପତ୍ନୀ"ଙ୍କ ସମାନ ସାମ ଓ ରଚାର ସମୂହ ଅଟେ । ଉପନିଷଦରେ ଏମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ସମୂହ ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ଏହି ପ୍ରକାରର -

ବାକ୍ ତ ପ୍ରାଶସ୍ତୁ, ଋକ୍ ତ ସାମ ତ । (ଛା.ଉ - ୧|୧|୫)

ବାଗେବ ସା ପ୍ରାଶୋମସ୍ତସାମ । (ଛା.ଉ - ୧|୭|୧)

ବାଣୀ ଓ ପ୍ରାଶ କ୍ରମଶଃ ଋକ୍ ଓ ସାମ ଅଟନ୍ତି । ବାଣୀ ରଚା ଅଟନ୍ତି ଓ ପ୍ରାଶ ସାମ ଅଟନ୍ତି । ବାଣୀ ଓ ପ୍ରାଶର ଯେଉଁପରି ସମୂହ ସେହିପରି ରଚା ଓ ସାମ ର ସମୂହ ଅଟେ ।

ସ୍ଵର-ମଣ୍ଡଳ

ରଚାମାନଙ୍କର ଅର୍ଥ ପାଦବଦ୍ଧମନ୍ତ୍ର ସମୂହ । ଏହି ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଷଡ୍ଜ, ମଧ୍ୟମ ଆଦି ସ୍ଵରରେ ଆଳାପ କରାଯାଇଥାଏ । ସେହିପରିପାଇଁ ଏହା କୁହାଯାଇଛି -

ଗୀତିଷୁ ସାମାଶ୍ୟା । (ଜୈ.ସୁ - ୨|୧|୩୭)

ବେଦମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଗାନର ସଂଜ୍ଞା "ସାମ" ଅଟନ୍ତି । ନା କେବଳ ମନ୍ତ୍ରପାଠ "ସାମ"ର ସଂଜ୍ଞା, ନା କେବଳ ଗାନ "ସାମ"ର ସଂଜ୍ଞା ଅଟେ, ପରନ୍ତୁ ଏହି ଦୁଇଙ୍କର ମିଶ୍ରଣକୁ "ସାମ"ର ସଂଜ୍ଞା କୁହାଯାଏ । ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ଉପନିଷଦରେ ଶାଳାବତ୍ୟ, ଦାଲ୍ଭ୍ୟଙ୍କ ସଂବାଦରେ କହିଛନ୍ତି -

କା ସାମ୍ନୋ ଗତିରିତି? ସ୍ବର ଇତି ହୋବାଚ । (ଛା.ଭ - ୧।୮।୪)

"ସାମ"ର ଗତି କ'ଣ ? ସ୍ବର-ଆଳାପ ହିଁ ସାମର ଗତି ଅଟେ । ସ୍ବର ଅଥବା ଆଳାପ ବିନା ସାମ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ତଥା -

ତସ୍ୟ ହୈତସ୍ୟ ସାମ୍ନୋ ଯଃ ସ୍ବଂ ବେଦ, ଭବତି ହାସ୍ୟଂ ସ୍ବଂ,
ତସ୍ୟ ସ୍ବର ଏବ ସ୍ବମ୍ । (ବୃ.ଭ - ୧।୩।୨୫)

"ସାମର ସ୍ବରରୂପ ଆଳାପ ଅଟେ ।" ଏହି ସାମର ସ୍ବର ସମ୍ବନ୍ଧିୟ ଶିକ୍ଷା ତଥା ସ୍ବରମଣ୍ଡଳମାନଙ୍କର ଗଣନା "ନାରଦୀୟଶିକ୍ଷା" ଯାହାକି ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଦ୍ବାରା ପ୍ରକଟିତ କରାଯାଇଥିଲା, ସେଥିରେ ଏହି ପ୍ରକାର କୁହାଯାଇଛି -

ଆର୍ଚିକଂ ଗାଥିକଂ ତୈବ ସାମିକଂ ଚ ସ୍ବରାନ୍ତରମ୍ ।

କୃତାନ୍ତେ ସ୍ବର ଶାସ୍ତ୍ରାଣାଂ ପ୍ରୟୋକ୍ତବ୍ୟଂ ବିଶେଷତଃ ॥ ୧-୨ ॥

ନାରଦମୁନୀ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି - ଯଦିବ ସମସ୍ତ ସ୍ବର ଓଁ ରୁ ସୃଷ୍ଟି, ତଥାପି ଏହା ଉର୍ଧ୍ବ, ମଧ୍ୟମ ଓ ଅଧଃସ୍ଥାନ ଆଦି ଅନେକ ଭେଦରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଋକ୍, ଯଜୁ, ସାମ ଆଦି ବେଦମାନଙ୍କରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ବର ଦ୍ବାରା ପାଠ କରାଯାଇଥାଏ ଓ ଏହା କଣ୍ଠ, ହସ୍ତ ଓ ଅଙ୍ଗୁଳି ଆଦି ଚାଳନା ମାର୍ଗରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଅନ୍ତି ।

(ତିନୋଟି ସ୍ବରସ୍ତର ସମ୍ବନ୍ଧରେ - Scales)

ଉତ୍ତଃ କଣ୍ଠଃ ଶିରଶ୍ଚୈବ ସ୍ଥାନାନି ତ୍ରିଶିବାଙ୍ଗ-ମୟେ ।

ସବନାନ୍ୟାଦୁରେତାନି ସାମ ବାଂଘ୍ୟର୍ଥତୋନ୍ତରମ୍ ॥ ୧-୩ ॥

ନାରଦମୁନୀ କହୁଛନ୍ତି - ଏହି ଉଚ୍ଚ, ନିଚ ଓ ମଧ୍ୟମ ସ୍ବର ଉତ୍ପତ୍ତି, ଏମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଓ କାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହୁଛି ଶୁଣ । ବାଣୀ ୪ ପ୍ରକାରର ଅଟନ୍ତି, ଯଥା ପରା, ପଶ୍ୟନ୍ତୀ, ମଧ୍ୟମା ଓ ବୈଶରୀ । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ପରାବାଣୀ ବିନ୍ଦୁରୂପ ଅଟେ, ଯାହାର ସ୍ଥାନ ନାଭିକମଳ ଓ ଏହା ଯୁକ୍ତ (+) ଯୋଗୀ ଅଟେ, ତଥା ଏହା ସର୍ବଦୈବ ଜ୍ଞାନ । ୨ୟ ଟି ପଶ୍ୟନ୍ତି, ଏହା ଯୁଜ୍ଞାନ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାର ବିଚାର କଲେ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ଏହାର ସ୍ଥାନ ନାଭିରୁ ହୃଦୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଏହା କ୍ରିୟାରୂପ ଅଟେ । ୩ୟଟି ମଧ୍ୟମା, ଏହା ଅର୍ଥରୂପ ଅଟେ, ଏହାର ସ୍ଥାନ ହୃଦୟ ଅଟେ ଯେଉଁଠାରେ ଅର୍ଥଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବିଚାର କରାଯାଏ କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣ ମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚାରଣ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ୪ଥ ଟି ବୈଶରୀ ବାଣୀ, ଏହା ବର୍ଣ୍ଣଯୁକ୍ତ, ଓ ଏଠାରେ

ଅନ୍ତଃକରଣର ଭାବାର୍ଥ ପ୍ରକଟିତ କରାଯାଏ । ବୈଷରୀ ବାଣୀର ଭର, କଣ୍ଠ ଓ ଶିର - ଏହିପରି ଗାତି ଉଚ୍ଚାରଣ ସ୍ଥାନ ଅଟନ୍ତି । ପ୍ରାତଃ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ସାୟଃ ଏହି ଗାତି କାଳ ଯାହାକୁ ଯାଜ୍ଞିକ ଲୋକମାନେ ସବନ କହନ୍ତି । ଏହି ଗା ସ୍ଥାନରୁ ମନ୍ତ୍ର, ମଧ୍ୟ ଓ ତାର ସ୍ୱର କ୍ରମନ୍ୱୟରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଓ ଏମାନେ କ୍ରମନ୍ୱୟରେ ପ୍ରାତଃ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ସାୟଃ କାଳ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଅଟନ୍ତି ।

ଉତ୍ତର ସପ୍ତବିଚାରଂ ସ୍ୟାଉଥା କଣ୍ଠସ୍ତଥାଶିରଃ ।

ନ ଚ ସପ୍ତୋରସି ବ୍ୟକ୍ତାସ୍ତଥା ପ୍ରାବଚନୋବିଧିଃ ॥ ୧-୮ ॥

ଉତ୍ତର, ଅର୍ଥାତ୍ ହୃଦୟଦେଶରେ ସା, ରେ, ଗା ଆଦି ସପ୍ତସ୍ୱର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ, ଯାହାକୁ ଆଧୁନିକ ଜନ "ସ୍ୱରଜ" କୁହନ୍ତି । ସେହିପରି କଣ୍ଠଦେଶରେ ସାତସ୍ୱରମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚାରଣ ହୁଏ ଓ "ତା'ର ସ୍ୱର" ଶିରଭାଗରେ ଉଚ୍ଚାରଣ ହୁଏ ଯାହାକୁ "ସପ୍ତକ" (ସାତସ୍ୱର) କୁହନ୍ତି । ହୃଦୟଦେଶରେ ସ୍ୱର ଅବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ତେଣୁ ଏହାକୁ "ପ୍ରବଚନବିଧି" କୁହନ୍ତି ।

ସପ୍ତସ୍ୱରାସ୍ତୟୋ ଗ୍ରାମା ମୂର୍ଚ୍ଛନାସ୍ତେକବିଂଶତିଃ ।

ତାନା ଏକୋନପଞ୍ଚାଶଦିତ୍ୟେତସ୍ୱର ମଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୨-୪ ॥

ସାତସ୍ୱର (ସା, ରେ, ଗା, ମା, ପା, ଧା, ନି), ଗାତି ଗ୍ରାମ (ଷଡ୍ଜ, ମଧ୍ୟମ ଓ ଗାନ୍ଧାର), ୨୧ଟି ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଓ ୪୯ଟି ତାନ, ଏହି ସମସ୍ତକୁ "ସ୍ୱରମଣ୍ଡଳ" କୁହାଯାଏ ।

ଷଡ୍ଜଶ୍ଚ ରଷଭଶ୍ଚୈବ ଗାନ୍ଧାରୋ ମଧ୍ୟମସ୍ତଥା ।

ପଞ୍ଚମୋ ଧୈବତଶ୍ଚୈବ ନିଷାଦଃ ସପ୍ତମଃ ସ୍ୱରଃ ॥ ୨-୫ ॥

ଷଡ୍ଜ, ରଷଭ, ଗାନ୍ଧାର, ମଧ୍ୟମ, ପଞ୍ଚମ, ଧୈବତ ଓ ନିଷାଦ ଏହି ସାତସ୍ୱର ଅଟନ୍ତି ।

ଷଡ୍ଜ-ମଧ୍ୟମ-ଗାନ୍ଧାରା ସ୍ତୟୋଗ୍ରାମାଃ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତାଃ ।

ଭୂର୍ଲୋକାଦ୍ଭାୟତେ ଷଡ୍ଜୋ ଭୂବର୍ଲୋକାତ ମଧ୍ୟମଃ ॥ ୨-୬ ॥

ସ୍ୱର୍ଗାତ୍ମନୀତ୍ର ଗାନ୍ଧାରୋ ନାରଦସ୍ୟ ମତଂ ଯଥା ।

ସ୍ୱରରାଗ ବିଶେଷେଶ ଗ୍ରାମ ରାଗା ଇତି ସ୍ମୃତାଃ ॥ ୨-୭ ॥

ଷଡ୍ଜ, ମଧ୍ୟମ, ଓ ଗାନ୍ଧାର ଏହି ତିନୋଟି ଗ୍ରାମ (ସ୍ୱର ସମୂହ), ପ୍ରଥମଟି ଭୂଲୋକରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି, ୨ୟଟି ଭୂବର୍ଲୋକରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି ଓ ୩ୟଟି ସ୍ୱର୍ଗଲୋକରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ଏହା ନାରଦମୁନୀ କୁହନ୍ତି ।

(ପ୍ରକୃତି ଓ ସ୍ୱରର ସମ୍ବନ୍ଧ)

ଷଡ଼ଞ୍ଜଂ ବଦତି ମୟୂରୋ ଗାବୋ ରଂଭନ୍ତି ଚର୍ଷଭମ୍ ।

ଅଜାବିକେତୁ ଗାନ୍ଧାରମ୍ କ୍ରୌଚୋ ବଦତି ମଧ୍ୟମମ୍ ॥ ୫-୩॥

ପୁଷ୍ପସାଧାରଣେ କାଲେ କୋକିଳା ବଦତି ପଞ୍ଚମମ୍ ।

ଅଶ୍ୱସ୍ତୁ ଧୈବତଂ ବକ୍ତି ନିଷାଦଂ ବକ୍ତି କୁଞ୍ଜରଃ ॥ ୫-୪॥

ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞମାନେ ସାଧାରଣତ ଏହି ନିୟମ କୁହନ୍ତି ଯେ - ମୟୂରର ସ୍ୱରକୁ ଷଡ଼ଞ୍ଜ କୁହନ୍ତି, ଗୌ (ଗାଈ)ର ସ୍ୱରକୁ ରଷଭ, ତଥା ଛାଗଳ ଅଥବା ଗଧିଆର ସ୍ୱରକୁ ଗାନ୍ଧାର ଓ କ୍ରୋଚ (ସାରସ)ର ସ୍ୱରକୁ ମଧ୍ୟମ କୁହନ୍ତି । ବସନ୍ତଋତୁରେ କୋକିଳ ପଞ୍ଚମ ସ୍ୱରର ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ, ଘୋଡ଼ା ଧବତ ସ୍ୱର କରେ, ଓ ହାତୀ ନିଷାଦ ସ୍ୱର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥାଏ ।

(ସ୍ୱରମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ)

କଣ୍ଠାଦୁଃସ୍ୱତେ ଷଡ଼ଞ୍ଜଃ ଶିରସସ୍ତ-ବୃଷଭଃ ସ୍ୱତଃ ।

ଗାନ୍ଧାରସ୍ତୁନାନାସ୍ତ୍ରିକ୍ୟ ଉରସୋ ମଧ୍ୟମଃ ସ୍ୱରଃ ॥ ୫-୫॥

ଉରସଃ ଶିରସଃ କଣ୍ଠାଦୁଃସ୍ୱତଃ ପଂଚମଃ ସ୍ୱରଃ ।

ଲଲାଟାଞ୍ଜୈବତଂ ବିଦ୍ୟାନ୍ନିଷାଦଂ ସର୍ବସନ୍ଧିଜମ୍ ॥ ୫-୬॥

କଣ୍ଠରୁ ଷଡ଼ଞ୍ଜ ବୋଲାଯାଏ, ରଷଭ ଶିର (ମୁଣ୍ଡ)ରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ, ଅନୁନାସିକ (ନାକ) ଗାନ୍ଧାରର ସ୍ଥାନ ଅଟେ ଓ ମଧ୍ୟମ ଉର (ଛାତି)ର ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ଉର, ଶିର ଓ କଣ୍ଠରୁ ପଂଚମ ସ୍ୱର ବାହାରିଥାଏ, ଲଲାଟରୁ ଧୈବତ ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ଧିସ୍ଥାନରୁ ନିଷାଦ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ।

ନାସାକଣ୍ଠମୁରସ୍ତାନ୍ତୁ ଜିହ୍ୱା ଦନ୍ତାଣ୍ଡ ସଂସ୍ଥିତଃ ।

ଷଡ଼ଭିଃ ସଂଜାୟତେ ଯସ୍ମାଦ୍ଧ୍ୱାତ୍ଷଡ଼ଞ୍ଜ ଇତି ସ୍ୱତଃ ॥ ୫-୭॥

ନାସିକା, କଣ୍ଠ, ଉର, ତାଳୁ, ଜିହ୍ୱା, ଓ ଦନ୍ତ, ଏହି ୬ଟି ସ୍ଥାନରୁ ଷଡ଼ଞ୍ଜ ସ୍ୱରର ଉତ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ।

ଏହିପାଇଁ ଏହାକୁ ଷଡ଼ଞ୍ଜ ବୋଲି ଯୌଗିକ ସଂଜ୍ଞା ଦିଆଯାଇଛି - ଷଡ଼-ଭ୍ୟୋଜାତଃ ଷଡ଼ଞ୍ଜଃ ।

(ଶରୀରରେ ସ୍ୱରର ଉତ୍ପତ୍ତି)

ବାୟୁ ସମୁଦ୍ୱିତୋ ନାଭୈଃ କଂଠଶୀର୍ଷସମାହତଃ ।

ନର୍ଦ୍ଦତ୍ୟକ୍ଷଭବଦ୍ୟସ୍ଥାତ୍ ତସ୍ଥାତ୍ ରକ୍ଷତ୍ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୫-୮॥

ବାୟୁ ନାଭିକମଳରୁ ବାହାରି କଣ୍ଠ ଓ ଶିରଭାଗକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ବଳଦ ସଦୃଶ ଧ୍ୱନିକୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥାଏ, ସେଥିପାଇଁ ଏହାକୁ ରକ୍ଷତ୍ ବୋଲି ସଂଜ୍ଞା ଦିଆଯାଇଛି ।

ବାୟୁ ସମୁଦ୍ୱିତୋ ନାଭୈଃ କଂଠଶୀର୍ଷସମାହତଃ ।

ନାସାଗନ୍ଧାବହଃ ପୁଣ୍ୟୋ ଗାନ୍ଧାରସ୍ତେନ ହେତୁନା ॥ ୫-୯॥

ବାୟୁ ନାଭିକମଳରୁ ବାହାରି କଣ୍ଠ ଓ ଶିରକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ନାସିକା ଭାଗରେ ଯେଉଁ ଧ୍ୱନି ଉତ୍ପନ୍ନ କରେ, ତାହାକୁ ଗାନ୍ଧାର କୁହନ୍ତି ।

ବାୟୁ ସମୁଦ୍ୱିତୋ ନାଭେରୁରୋହୃଦି ସମାହତଃ ।

ନାଭିଂ ପ୍ରାପ୍ତୋ ମହାନାଦୋ ମଧ୍ୟମତ୍ତଂ ସମଶ୍ରୁତେ ॥ ୫-୧୦॥

ନାଭିକମଳରୁ ଉଠିଥିବା ବାୟୁ ଉର ଓ ହୃଦୟକୁ ପ୍ରାପ୍ତହୋଇ ଯେବେ ମହାନାଦକୁ ଉତ୍ପନ୍ନକରେ, ତେବେ ଏହା ମଧ୍ୟମ ସଂଜ୍ଞାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

ବାୟୁ ସମୁଦ୍ୱିତୋ ନାଭେରୁରୋ ହୃନ୍ନଂଠଶିରୋ ହତଃ ।

ପଂଚମସ୍ଥାନୋଦ୍ଭିତସ୍ୟାସ୍ୟ ପଂଚମତ୍ତଂ ବିଧୀୟତେ ॥ ୫-୧୧॥

ନାଭିକମଳରୁ ସମୁଦ୍ଭିତ ବାୟୁ ଯେବେ ଉର, ହୃଦୟ, କଣ୍ଠ ଓ ଶିରକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ଯେଉଁ ଶବ୍ଦ ଉତ୍ପନ୍ନକରେ, ତେବେ ତାହାକୁ ପଞ୍ଚମ କୁହାଯାଏ, କାରଣ ସେହି ସ୍ୱର ୫ଟି ସ୍ଥାନକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ବାହାରିଥାଏ ।

ଧୈବତଂ ନିଷାଦଂ ବର୍ଜୟିତ୍ୱା ସ୍ୱରଦ୍ୱୟମ୍ ।

ଶେଷାନ୍ ପଂଚସ୍ୱରାଂସ୍ତନ୍ୟାନ୍ ପଂଚସ୍ଥାନୋଦ୍ଭିତାନ୍ ବିଦୁଃ ॥ ୫-୧୨॥

ଧୈବତ ଓ ନିଷାଦ, ଏହି ୨ଟି ସ୍ୱରକୁ ଛାଡି ଶେଷ ୫ଟି ସ୍ୱର ୫ ସ୍ଥାନରୁ ବାହାରିଥାଆନ୍ତି ବୋଲି ଏହା ଜାଣ ।

ସାମଗାନରେ ସ୍ୱରର କ୍ରମ

ଯୁଃ ସାମଗାନାଂ ପ୍ରଥମଃ ସ ବେଶୋର୍ମଧ୍ୟମଃ ସ୍ୱରଃ ।

ଯୋ ଦ୍ୱିତୀୟଃ ସ ଗାଂଧାରଃ ତୃତୀୟତ୍-ବୃଷଭଃ ସ୍ତୁତଃ ॥ ୫-୧॥

ଚତୁର୍ଥଃ ଷଡ୍‌ଜ ଇତ୍ୟାହୁଃ ପଂଚମୋ ଧୈବତୋ ଭବେତ୍ ।

ଷଷ୍ଠୋ ନିଷାଦୋ ବିଜ୍ଞେୟଃ ସପ୍ତମଃ ପଂଚମଃ ସ୍ତୁତଃ ॥ ୫-୨॥ (ନାରଦୀୟଶିକ୍ଷା - ୫-୧-୨)

ଏହି ନାରଦୀୟଶିକ୍ଷାରେ ଧୈବତ ଓ ନିଷାଦର ସ୍ଥାନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଯାଏ, ଏହାର ବିଚାର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ କରନ୍ତୁ । ଏହାର ସ୍ୱର ସାମଗାନର ଅନୁସାରେ ଏହି ପ୍ରକାରର –

	ଅତିକୃଷ୍ଣଃ		ପଂଚମ	ପ
୧	ପ୍ରଥମଃ	ବେଶୋଃ	ମଧ୍ୟମଃ	ମ
୨	ଦ୍ୱିତୀୟଃ		ଗାଂଧାରଃ	ଗ
୩	ତୃତୀୟଃ		ବୃଷଭଃ	ରେ
୪	ଚତୁର୍ଥଃ		ଷଡ୍‌ଜଃ	ସ
୫	ପଂଚମଃ	ମନ୍ତ୍ରଃ	ନିଷାଦଃ	ନି
୬	ଷଷ୍ଠଃ	ଅତିସ୍ୱାର୍ଥଃ	ଧୈବତଃ	ଧ
୭	ସପ୍ତମଃ		ପଂଚମଃ	ପ

ଏହାର କ୍ରମ କିପରି ଓ କାହିଁକି ?

(କୃଷ୍ଣଃ) ତଦ୍ୟୋସୌ କୃଷ୍ଣତମ ଇବ ସାମ୍ନଃ ସ୍ୱରସ୍ତଂ ଦେବା ଉପଜୀବନ୍ତି । - ॥ପ॥

୧. ଯୋଃବରେଷାଂ ପ୍ରଥମସ୍ତଂ ମନୁଷ୍ୟା ଉପଜୀବନ୍ତି । - ॥ମ॥

୨. ଯୋ ଦ୍ୱିତୀୟସ୍ତଂ ଗନ୍ଧର୍ବାଦ୍‌ରସଃ ଉପଜୀବନ୍ତି । - ॥ଗ॥

୩. ଯୋ ତୃତୀୟସ୍ତଂ ପଶବଃ (ବୃଷଭଃ / ରଞ୍ଜଭଃ) ଉପଜୀବନ୍ତି । - ॥ରେ॥

୪. ଯୁକ୍ତଚତୁର୍ଥସଂ ପିତରୋ ଯେ ଚାଶ୍ରେଷ୍ଠଶ୍ରେରତେ । - ॥ସ॥

୫. ଯୁଃ ପଂଚମସ୍ତମସ୍ତରକ୍ଷାଂସି (ନିଷାଦଃ) ଉପଜୀବନ୍ତି । - ॥ନି॥

(ଅଦ୍ର୍ୟଃ) ଯୋଃଦ୍ର୍ୟସ୍ତମୋଷଧ୍ୟୋ ବନସ୍ତତୟଶ୍ଚାନ୍ୟଜ୍ଞଗତ୍ (ସାମବିଧାନ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ) । - ॥ଧ॥

ତଥା ଏହା ମଧ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ଯେ - ଏହାର ସ୍ୱରକ୍ରମ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରୁ ନୀଚ ସ୍ୱର କ୍ରମରେ ରହିଅଛି, ଯାହା ସ୍ୱାମୀଗାନର ଲକ୍ଷଣ ଅଟେ ।

ଉପରୋକ୍ତ ସମସ୍ତ, ସ୍ୱାମୀଗାନର ସ୍ୱରମଣ୍ଡଳ ଅଟେ । ଉଦ୍ଭାତା ଏହି ସ୍ୱରରେ ସ୍ୱାମୀଗାନ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ସ୍ୱାମୀଗାନରେ ୭ ପ୍ରକାରର ସ୍ୱାମୀବିକାର ହୋଇଥାଏ, ସେମାନେ ହେଲେ -

ବିକାର, ବିଶ୍ଳେଷଣ, ବିକର୍ଷଣ, ଅଭ୍ୟାସ, ବିରାମ ଓ ସ୍ରୋତ ।

୧. ବିକାର - "ଅଗ୍ନେ" ରୁ "ଓଗ୍ନାୟି" ହୋଇଥାଏ ।

୨. ବିଶ୍ଳେଷଣ - "ବୀତୟେ" ରୁ "ବୋୟି ତୋୟା୨ୟି" ହୋଇଥାଏ ।

୩. ବିକର୍ଷଣ - "ୟେ" ରୁ "ୟା୨୩ୟି" ହୋଇଥାଏ ।

୪. ଅଭ୍ୟାସ - ବାରମ୍ବାର କହିବା ବା ଗାଇବା, ଯେପରି "ତୋୟା୨ୟି । ତୋୟା୨ୟି" ଅଟନ୍ତି ।

୫. ବିରାମ - ଯେଉଁଭଳି "ଗୁଣାନୋ ହବ୍ୟଦାତୟେ" କୁ "ଗୁଣାନୋହ । ବ୍ୟଦାତୟେ" ଗାଇବା, ଯଦିତ ମୂଳମନ୍ତ୍ରରେ "ଗୁଣାନୋହ । ବ୍ୟଦାତୟେ" ଏହିଭଳି ରୂପ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଗାନର ସୌକ୍ଷ୍ମ ପାଇଁ ମଧ୍ୟରେ ଏହାକୁ ଭାଙ୍ଗିଦିଆଯାଏ, ଏହାକୁ ବିରାମ କୁହନ୍ତି ।

୬. ସ୍ରୋତ - ଋତାରେ ନ'ଥିବା ଅକ୍ଷରକୁ ଗାଇବା, ଯେପରି - "ଓ ହୋଞ୍ଜା । ହାଉ" ଇତ୍ୟାଦି ।

ସ୍ୱାମୀବେଦ ନିସନ୍ଦେହ ଗାନରୂପ ଅଟନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାମୀବେଦ ଯାହା ଆଜି ପୁସ୍ତକରୂପରେ ଉପଲବ୍ଧ, ତାହା କେବଳ ଋତାମାନଙ୍କର ସଂଗ୍ରହ ମାତ୍ର । ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ବି ସ୍ୱାମୀଗାନ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆଧାରକରି ସ୍ୱାମୀଗାନ ହୋଇଥାଏ, ସେମାନେ "ଯୋନିମନ୍ତ୍ର" ଅଟନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱାମୀବେଦର ଏହି ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଗାଆନ୍ତି ନାହିଁ, ପରନ୍ତୁ ଏହାକୁ ଆଧାରକରି ତିଆରି କରାଯାଇଥିବା 'ସ୍ୱାମୀଗାନ'ମାନଙ୍କୁ ଗାଆନ୍ତି । ଋଷିମାନେ ଏହି 'ଯୋନିମନ୍ତ୍ର'ମାନଙ୍କୁ ଆଧାରକରି ହଜାର ହଜାର ଗାନ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି, ଯାହା ଆଜି "ସ୍ୱାମୀଗାନ" ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ସ୍ୱାମୀବେଦରେ ୧୮୭୫ଟି ମନ୍ତ୍ର ଅଛନ୍ତି, ଏହି ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆଧାରକରି ପାଖାପାଖି ୪୦୦୦ ସ୍ୱାମୀଗାନ ତିଆରି ହୋଇଅଛି । ଏହା ସ୍ୱାମୀବେଦର "କୌଥୁମ ଶାଖା" ଯାହାଉପରେ ୪୦୦୦ ସ୍ୱାମୀଗାନ ତିଆରି ହୋଇଛି । ସେହିପରି ସ୍ୱାମୀବେଦର "ରାଣାୟଣ ଶାଖା" ଯାହାକୁ ଆଧାରକରି ୪୦୦୦ ସ୍ୱାମୀଗାନ ପୃଥକ୍

ତିଆରି ହୋଇଛି । ସେହିଭଳି ସାମବେଦର ଅନେକ ଶାଖା ଅଛି, ଓ ତାହାକୁ ଆଧାରକରି ଅନେକ ଅନେକ ସାମଗାନ ତିଆରି କରାଯାଇଛି । ଏହି ସାମଗାନ ଯେଉଁ ରଖିମାନେ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି, ସେହି ଗାନସମୂହ ତାଙ୍କ ନାମରେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଟନ୍ତି । ଯେପରିକି - "ଗୋତମସ୍ୟ ପଂକ୍", "କଶ୍ୟପସ୍ୟ ବାହିଷଂ" ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ସମସ୍ତ ସାମଗାନ "ଗ୍ରାମଗାନ, ଆରଣ୍ୟଗାନ, ଉଦ୍‌ଗାନ, ଉଦ୍ୟଗାନ" ଆଦି ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଟନ୍ତି ।

ସାମବେଦର ମନ୍ତ୍ରସମୂହ ଅଧିକାଂଶ ଋକ୍-ବେଦରୁ ଗୃହୀତ, ଯହାକୁ ଆଧାରକରି ସାମଗାନ ଗାଆନ୍ତି । ମୋଟାମୋଟି ଏହା କହିହେବ ଯେ - ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ପାଦବଦ୍ଧ ଅଟନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆଧାରକରି ସାମଗାନ ତିଆରିକରିବା ସମ୍ଭବ ଅଟେ ଓ ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ଗାଇବା ସମ୍ଭବ ଅଟେ ।

ମନ୍ତ୍ର ଓ ସାମଗାନ

ଋକ୍-ବେଦରୁ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ସାମବେଦରେ ଆସିଅଛି, ତାହା ଉପରେ କେମିତି ସାମଗାନ ତିଆରି କରାଯାଇଛି, ତାହାର ଏକ ଉଦାହରଣ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଋକ୍-ବେଦ ମନ୍ତ୍ର -

ଅଗ୍ନି ଆୟୁହି ବୀତୟେ ଗୃଣାନୋ ହବ୍ୟଦାତୟେ ।
ନି ହୋତା ସମ୍ନି ବର୍ହିଷି ॥ (ଋ.ବେ - ୬।୧୭।୧୦)

ସାମବେଦର ମନ୍ତ୍ର (ସାମୟୋନିଃ) -

ଅଗ୍ନି ଆୟୁହି ବୀତୟେ ଗୃଣାନୋ ହବ୍ୟଦାତୟେ ।
ନି ହୋତା ସମ୍ନି ବର୍ହିଷି ॥ (ସା.ବେ - ୧।୧।୧।୦୧।୦୧)

ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ସାମଗାନ -

(୧) - ଗୋତମସ୍ୟ ପର୍ବମ୍ -

ଓଗ୍ନାଈ । ଆୟୁହୀଂ । ବୋଇତୋୟୁଂ । ତୋୟୁଂ । ଗୃଣାନା ହ । ବ୍ୟଦାତୋୟୁଂ ।
ତୋୟୁଂ । ନାଈ ହୋତାସାଂ । ସ୍ରାଂ । ବାଂ । ଶ୍ରୀହୋ ବା । ହୀଂ । ଶ୍ରୀଂ ॥୧॥

(୨) କଣ୍ୟପତ୍ର ବାହିଷମ୍ -

ଅଗ୍ନି ଆୟାହି ବୀ । ତୟାମ୍ନା । ଗୁଣାନୋହବ୍ୟଦାତାଃ୨୩ୟାଈ ।

ନି ହୋତା ସସ୍ତି ବର୍ହାଃ୨୩ଇଷୀ । ବର୍ହାଃ୨୩ଇଷାଃ୨୩୪ ଓ ହୋବା । ବର୍ହାଃ୨୩ୱାଃ୨୩୪୫ ||୨||

ଉପରୋକ୍ତ ଉଦାହରଣରେ ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରଟି ଋକ୍-ବେଦ ମନ୍ତ୍ର । ୨ୟଟି ସେହି ମନ୍ତ୍ର ସାମବେଦରେ କେମିତି ଅଛି, ଯାହାକୁ ସାମଯୋନି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ, କାରଣ ଏହାକୁ ଆଧାରକରି ସାମଗାନ ତିଆରି କରାଯାଏ । ୩ୟ ମନ୍ତ୍ରଟି ଗୋତମସ୍ୟ ପର୍ବ (ଗୋତମ ଋଷି ତିଆରି କରିଥିବା ସାମଗାନ) । ଷର୍ଥ ମନ୍ତ୍ରଟି କଣ୍ୟପତ୍ର ବାହିଷମ୍ (କଣ୍ୟପ ଋଷି ତିଆରି କରିଥିବା ସାମଗାନ, ସେହି ଋକ୍-ବେଦ ମନ୍ତ୍ରର) ।

ସାମବେଦରେ ସ୍ୱରର ସଂକେତ

ଋକ୍-ବେଦ, ଯଜୁର୍ବେଦ ଓ ଅଥର୍ବବେଦରେ ସ୍ୱରମାନଙ୍କର ସଂକେତ ବା ଚିହ୍ନ (',_) ଦିଆଯାଇଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ଉଦାତ୍ତ ସ୍ୱରର ସଂକେତ ଅକ୍ଷର ଉପରେ ଏକ ଲମ୍ବାଗାର ଥାଏ ('), ଅନୁଦାତ୍ତ ସ୍ୱରର ସଂକେତ ଅକ୍ଷର ତଳେ ଏକ ଲମ୍ବାଗାର ଥାଏ (_), ତଥା ସ୍ୱରିତ ସ୍ୱରର କୌଣସି ସଂକେତ ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସାମବେଦରେ ଏହି ଉଦାତ୍ତ, ଅନୁଦାତ୍ତ ଓ ସ୍ୱରିତ ସ୍ୱରମାନଙ୍କର ସଂକେତ ସଂଖ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଅକ୍ଷର ଉପରିଭାଗରେ ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଇଥାଏ (^୨अ ^୩आ ^୧याहि ^୩वीर्य ^୨) । କିନ୍ତୁ ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଖ୍ୟା ଉଚ୍ଚାରଣର ମାତ୍ରାକୁ (ଉଚ୍ଚାରଣର ସମୟ) ଦର୍ଶାଇଥାଏ - ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ - ହର୍ଷ-ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ୧ ମାତ୍ରା, ଦୀର୍ଘ-ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ୨ ମାତ୍ରା, ପୁତ୍ତ ୩ମାତ୍ରା, ଇତ୍ୟାଦି (ପ୍ରତ୍ୟକ ମାତ୍ରା ପ୍ରାୟ ୦.୪ ସେକେଣ୍ଡ) ।

ଉଦାତ୍ତ - ୧

ସ୍ୱରିତ - ୨

ଅନୁଦାତ୍ତ - ୩

ଏଥି ସହିତ ଅନ୍ୟ ସାଂକେତିକ ଚିହ୍ନମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚାରଣ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ, ଯଥା - ପ୍ରତେୟ, ସ୍ନଋର, ଅନୁନାଷିକ ଆଦି ଅନେକ । ଏ ସମସ୍ତ ସାଂକେତିକ ଚିହ୍ନମାନଙ୍କୁ ଲେଖି ବୁଝାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ କାରଣ ଏହା ଅଭ୍ୟାସର ବିଷୟ ଏଥିପାଇଁ ଗୁରୁଙ୍କର ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ସାମବେଦରେ ମନ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟାର ବିବରଣୀ

ଭାଗ	ଅଧ୍ୟାୟ	ମନ୍ତ୍ରସଂଖ୍ୟା	ବିଷୟ	ସାମଗାନ	
ପୂର୍ବାର୍ଚିକ	୧	୧୧୪	ଆଗ୍ନେୟ ପର୍ବ	ଗ୍ରାମଗାନ	
	୨	୧୧୮	ଐନ୍ଦ୍ର ପର୍ବ		
	୩	୧୧୯			
	୪	୧୧୫			
	୫	୧୧୯	ପବମାନ ପର୍ବ		
	୬	୬୫	ଆରଣ୍ୟକ ପର୍ବ	ଅରଣ୍ୟଗାନ	
		ସମୁଦାୟ	୬୫୦		
ଉତ୍ତରାର୍ଚିକ	୧	୬୨	ଯଜମାନ ସମ୍ବୋଧନ, ସୋମସ୍ତୁତି, ଅଗ୍ନିସ୍ତୁତି, ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ତୁତି, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ		
	୨	୬୨			
	୩	୫୫			
	୪	୫୬			
	୫	୬୯			
	୬	୭୬			
	୭	୮୫			
	୮	୫୯			
	୯	୭୮			
	୧୦	୯୪			
	୧୧	୩୨			
	୧୨	୫୬			
	୧୩	୫୪			
	୧୪	୪୬			
	୧୫	୩୮			
	୧୬	୪୪			
	୧୭	୪୦			
	୧୮	୫୪			
	୧୯	୫୪			
	୨୦	୮୪			
	୨୧	୨୭			
		ସମୁଦାୟ		୧୨୨୫	
	ସାମବେଦସମୁଦାୟ	୧୭୮୫			

ସାମବେଦ ମନ୍ତ୍ରସଂଖ୍ୟା

(କୌଥୁମ ଶାଖା)

ପୂର୍ବାର୍ଚ୍ଚକ	୫୮୫
ଆରଣ୍ୟକ	୫୯
ଉତ୍ତରାର୍ଚ୍ଚକ	୧୨୨୫
ମହାନାମ୍ନି	୭
ସମୁଦାୟ	୧୮୭୫

ଏହି ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆଧାରକରି କେତୋଟି ସାମଗାନ ତିଆରି ହୋଇଛି - ତାହା ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରର -
କୌଥୁମ ଶାଖା

ଗ୍ରାମଗେୟଗାନ	୧୧୯୭
ଆରଣ୍ୟଗେୟଗାନ	୨୯୪
ଉତ୍ତଗାନ	୧୦୨୭
ଉତ୍ତ୍ୟଗାନ	୨୦୫
ସମୁଦାୟ	୨୭୨୨

ସାଂକେତିକ ଶବ୍ଦାବଳି

ଅ.ବେ - ଅଧର୍ବବେଦ

ଉ.ବେ - ଋକ୍-ବେଦ

ସା.ବେ - ସାମବେଦ

ଯ.ବେ - ଯଜୁର୍ବେଦ

ଛା.ଉ - ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ଉପନିଷଦ

ଗୀ - ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତା

ମହା - ମହାଭାରତ

ମ.ଭା - ମହାଭାରତ

ନା.ଶି - ନାରଦୀୟ ଶିକ୍ଷା

ଜୈ.ସୁ - ଜୈମିନୀୟ ସୁତ୍ର

ବୃ.ଉ - ବୃହଦାରଣ୍ୟକ ଉପନିଷଦ

ଐ.ବା - ଐତରେୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ

ଯଦକ୍ଷରପଦଭ୍ରଷ୍ଟଂ ମାତ୍ରାହିନଂ ତୁ ଯଦ୍-ଭବେତ୍ ।
 ତତ୍-ସର୍ବ ସମତାଂ ଦେବ ନରାୟଣ ନମୋଽସ୍ତୁତେ ॥
 ବିସର୍ଗବିନ୍ଦୁମାତ୍ରାଣି ପଦପାଦାକ୍ଷରାଣି ଚ ।
 ନ୍ୟୁନାନି ଚାତିରିକ୍ତାନି କ୍ଷମସ୍ବ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ॥
 ଓମ୍ ତତ୍ ସତ୍ । ସର୍ବମ୍ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣାର୍ପଣାମସ୍ତୁ ।
 ଓମ୍ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ।

Sources ସୂତ୍ର	• www.archive.org • www.vedicheritage.gov.in • www.academia.edu • IISH Global (Indian Institute of Scientific Heritage) • www.sanskritweb.net/samveda/ • Vedanta Spiritual Library – www.celextel.org • www.wikipedia.org
Send Corrections to ଭୁଲ ସୁଧାର ପାଇଁ ଯୋଗାଯୋଗ	prakash@scholarshoppe.com
Site access ଞ୍ଜେବ ସାଇଟ୍	www.scholarshoppe.com/veda-odia/

ଏହି ‘ପୁସ୍ତକ’ ଟି ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଡିଜିଟାଲ୍ ରୂପାଙ୍କର ଅଟେ ।

ସାମବେଦ - ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ

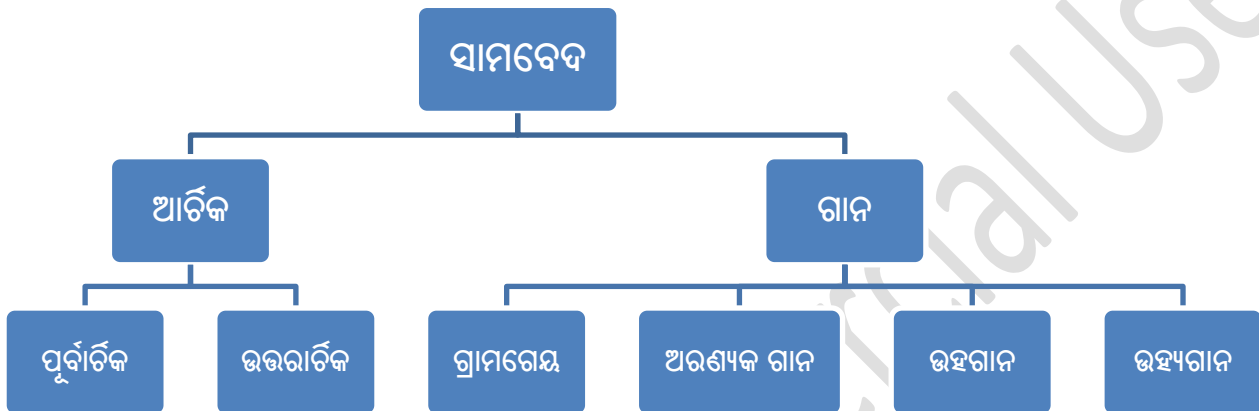

"ବେଦବ୍ୟାସ", 'ବେଦବ୍ରହ୍ମା' (ଋକ୍, ଯଜୁର୍, ସାମ୍) ମାନଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟିକ ପଦ୍ଧତିର ଶୈଳୀରେ (ପଦ୍ୟ, ଗଦ୍ୟ, ସଂଗୀତ) ବିଭାଜନ କରିଥିଲେ । ପଦ୍ୟରେ ଋକ୍ ଓ ଅଥର୍ବ ବେଦକୁ, ଗଦ୍ୟରେ ଯଜୁର୍ବେଦକୁ, ତଥା, ସଂଗୀତରେ ସାମବେଦକୁ ବିଭାଜନ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସଂଗୀତ ସ୍ୱରୂପରେ ରଚିତ ବେଦକୁ "ସାମବେଦ" କୁହାଯାଏ । ସେ, ଏହି ଠଟି ବେଦ ତାଙ୍କର ଷଡ଼ଶ ମୁଖ୍ୟ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ "ଜୈମିନି"ଙ୍କୁ 'ସାମବେଦ' ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିଥିଲେ । 'ଜୈମିନି'ଙ୍କ ଠାରୁ 'ସାମବେଦ'ର ପରମ୍ପରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ପରସମୟରେ, 'ଜୈମିନି' ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର 'ସୁମନ୍ତ'ଙ୍କୁ; 'ସୁମନ୍ତ' ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର 'ସୁନ୍ଦାନ'ଙ୍କୁ; ଓ 'ସୁନ୍ଦାନ' ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର 'ସୁକର୍ମା'ଙ୍କୁ "ସାମବେଦ"ର ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ପରସମୟରେ 'ସୁକର୍ମା' "ସାମବେଦ"ର ପ୍ରଚାର କରିଆସିଥିଲେ । ଏହିପରି "ସାମବେଦ"ର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ପରମ୍ପରା ଚାଲିଆସୁଅଛି ।

"ସାମବେଦ"ରେ ସମୁଦାୟ ୧୮୭୫ ମନ୍ତ୍ର ଅଛି ଓ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ୯୫ଭାଗ ମନ୍ତ୍ର 'ଋକ୍-ବେଦ'ରୁ ଋଶ ରୂପରେ ନିଆଯାଇଛି ଓ କେବଳ ୭୫ଟି ନୂତନ ମନ୍ତ୍ର 'ସାମବେଦ'ର । ତେଣୁ ଏବେ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ, ଯେହେତୁ "ସାମବେଦ"ର ୯୫ଭାଗ ମନ୍ତ୍ର "ଋକ୍-ବେଦ"ରୁ ନିଆଯାଇଛି, ତାହେଲେ ଏହାକୁ "ସାମବେଦ" କାହିଁକି କୁହାଯାଉଛି ? ଏହାର ଉତ୍ତର ହେଉଛି, ଏହାର 'ପଦପାଠ' ଶୈଳୀ, ସ୍ୱର ଓ 'ଛନ୍ଦ' ଭିନ୍ନ, ତଥା ବେଳେ ବେଳେ "ଋକ୍-ବେଦ"ର ଅଂଶିକ ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ନିଆଯାଇଛି । "ଋକ୍-ବେଦ"ରେ ୩ଟି ସ୍ୱର ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ବେଳେ "ସାମବେଦ"ରେ ୭ଟି ସ୍ୱର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ "ସାମବେଦ", "ଋକ୍-ବେଦ" ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । "ସାମବେଦ"କୁ ସଂଗୀତ ବା ଗାନ ଆକାରରେ ରଚନା କରାଯାଇଛି । ଏହାର ଶ୍ରୁତି ମଧୁର ଅଟେ । "ସାମବେଦ" ଠଟି ବେଦ ମଧ୍ୟରୁ ସବୁରୁ କଷ୍ଟ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଟେ । ଏହାର ମହତ୍ତ୍ୱ "ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ", "ଭାଗବତ ଗୀତା"ରେ ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି, "ବେଦାନାଂ ସାମବେଦୋଽସ୍ତ୍ତ୍ୱି", ଅର୍ଥାତ ବେଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ "ସାମବେଦ" । "ସାମବେଦ"ରୁ ଭାରତୀୟ ସଂଗୀତ, କଳା, ଛନ୍ଦ ଓ ତାଳ ଇତ୍ୟାଦି ସୃଷ୍ଟି । ଉପବେଦ 'ଗନ୍ଧର୍ବବେଦ', "ସାମବେଦ"କୁ ଆଧାର କରି ତିଆରି କରାଯାଇଛି ।

ସାମବେଦ ସଂଗଠନ

'ସାମବେଦ'କୁ ୨ଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି, ଯଥା - ଆର୍ଚିକ ଓ ଗାନ । ପୁନଃ 'ଆର୍ଚିକ'କୁ ୨ଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି, ଯଥା, "ପୂର୍ବାର୍ଚିକ" ଓ "ଉତ୍ତରାର୍ଚିକ", ସେହିପରି 'ଗାନ'କୁ ୪ଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି, ଯଥା, "ଗ୍ରାମଗେୟ", "ଆରଣ୍ୟକ ଗାନ", "ଉହଗାନ" ଓ "ଉହ୍ୟଗାନ" ।

- ଆର୍ଚିକ - "ଋତା" ବା "ମନ୍ତ୍ର"ମାନଙ୍କର ସମୁହ, ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରସମୁହ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବରେ ପାଠ କରାଯାଏ, ବା ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ ।
- ପୂର୍ବାର୍ଚିକ - ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ବା ଋତା ସମୁହ ଯଜ୍ଞ ସମୟରେ ପାଠ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ "ପୂର୍ବାର୍ଚିକ" କୁହାଯାଏ । ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ "ଆଗ୍ନେୟ ପର୍ବ", ଐନ୍ଦ୍ର ପର୍ବ, "ପବମାନ ପର୍ବ" ଓ "ଆରଣ୍ୟକ ପର୍ବ" ଅଟନ୍ତି । ଏଥିରେ ମନ୍ତ୍ରସମୁହ 'ଛନ୍ଦ' ଓ 'ଦେବତା' ଅନୁସାରେ ସଂଗଠିତ ରହିଥାଏ ।
- ଉତ୍ତରାର୍ଚିକ - ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ବା ଋତା ସମୁହ "ମୁଖ୍ୟ ଯଜ୍ଞ" ସମୟରେ ପାଠ କରାଯାଏ, କିନ୍ତୁ ଏହା 'ପୂର୍ବାର୍ଚିକ' ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ହୋଇଥାଏ । ଏଥିରେ ମନ୍ତ୍ରସମୁହ 'ମୁଖ୍ୟ ଯଜ୍ଞ'ର କ୍ରମ ଅନୁସାରେ ସଂଗଠିତ ରହିଥାଏ ।
- ଗାନ - ପୂର୍ବାର୍ଚିକ ଓ ଉତ୍ତରାର୍ଚିକ ମନ୍ତ୍ର ବା ଋତା ସମୁହ ସଂଗୀତ ରୂପରେ ଗାଇବାକୁ "ଗାନ" ବା "ସାମଗାନ" କୁହନ୍ତି ।
- ଗ୍ରାମଗେୟ - ଯେଉଁ ସ୍ତୁତିଗାନ ଜନସମୁହରେ ବା ଗ୍ରାମରେ ପାଠ କରାଯାଏ, ତଥା ଆଗ୍ନେୟ, ଐନ୍ଦ୍ର, ଓ ପବମାନ ପର୍ବରେ, ଅଗ୍ନି, ଇନ୍ଦ୍ର, ଓ ସୋମଙ୍କ ସ୍ତୁତିଗାନ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ "ଗ୍ରାମଗେୟ" କୁହନ୍ତି ।

- ଆରଣ୍ୟକ ଗାନ - ଯେଉଁ ସ୍ତୁତିଗାନ ଜଙ୍ଗଲ ବା ଅରଣ୍ୟରେ ପାଠ କରାଯାଏ, ତଥା ଅକ୍ର, ଦୁନ୍ଦୁ, ଶୁକ୍ରିୟ ଓ ମହାନାମ୍ନି ନାମକ ପର୍ବରେ ଯେଉଁ ସ୍ତୁତିଗାନ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ "ଆରଣ୍ୟକ ଗାନ" ବା "ଅରଣ୍ୟଗେୟ" କୁହନ୍ତି ।
- ଉଦ୍‌ଗାନ - ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ବା ଋତା କୌଣସି ଶବ୍ଦ ନ କରି ଗାନ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ "ଉଦ୍‌ଗାନ" କୁହନ୍ତି ଓ ଏହା 'ଗ୍ରାମ୍ୟଗେୟ'ର ଅଂଶ ଅଟେ ।
- ଉଦ୍ୟଗାନ - ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ବା ଋତା ମନରେ ଗାନ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ "ଉଦ୍ୟଗାନ" କୁହନ୍ତି ଓ ଏହା 'ଅରଣ୍ୟଗାନ'ର ଅଂଶ ଅଟେ ।

ଅନ୍ୟ ବେଦମାନଙ୍କ ପରି, "ସାମବେଦ"ର ସଂହିତା, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆରଣ୍ୟକ ଓ ଉପନିଷଦସମୂହ ରହିଅଛି ।

ସାମବେଦ ଶାଖା

ପତଞ୍ଜଳିଙ୍କ ମହାଭାଷ୍ୟ ଓ ପୁରାଣ ଅନୁସାରେ "ସାମବେଦ"ରେ ୧୦୦୦ଟି ଶାଖା ଥିଲା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । 'ସାମତର୍ପଣ' ଅବସର ସମୟରେ 'ସାମଗାନ' କରୁଥିବା ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ସେମାନେ ହେଲେ, ରଣାୟନ, ସାତ୍ୟମୁଗ୍ଧି-ବ୍ୟାସ, ଭାଗୁରି-ଐଲୁଣ୍ଡି, ଗୌଲମୁଲବି, ଭାନୁନାମ, ଐପମନ୍ୟବ, ଦାରାଳ, ଗାର୍ଗ୍ୟ, ସାବର୍ଣ୍ଣି, ବାର୍ଷଗଣି, କୁଥୁମି, ଶାଲିହୋତ୍ର, ଓ ଜୈମିନି । ସେମାନଙ୍କ ନାମରେ “ସାମବେଦ ଶାଖା” ଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ରଣାୟନ, କୁଥୁମି ଓ ଜୈମିନି ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଣାୟନୀୟ, ଜୈମିନୀୟ ଓ କୌଥୁମୀୟ ବା କୌଥୁମ ଶାଖା ଉପଲବ୍ଧ ଅଛି । ତେଣୁ କେବଳ ୩ଟି ଶାଖାର ଉଦ୍ଧାର ହୋଇପାରିଛି ଓ ବାକି ୯୯୭ଟି ଶାଖା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ।

ଏହି ଶାଖା ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ "ରାଣାୟଣୀୟ ଶାଖା", ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, କର୍ଣ୍ଣାଟକ, ତଥା ଓଡ଼ିଶା ଓ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶର କିଛି ସ୍ଥାନ ମାନଙ୍କରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ହୋଇଆସୁଅଛି । "କୌଥୁମ ଶାଖା", ଗୁଜୁରାଟ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ଓ ଓଡ଼ିଶା, ତଥା ବିହାରର କିଛି ସ୍ଥାନ ମାନଙ୍କରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ହୋଇଆସୁଅଛି । "ଜୈମିନୀୟ ଶାଖା", କେରଳ ଓ ତାମିଲନାଡୁରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ହୋଇଆସୁଅଛି ।

"ସାମବେଦ"ର ଶାଖାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ । ପାର୍ଥକ୍ୟ କହିଲେ ମନ୍ତ୍ର ବା ଋଚା ବା ଅଧ୍ୟାୟ ବା ଖଣ୍ଡ ମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧନ କ୍ରମରେ ଅନ୍ତର ଅଟେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ପାଠଭେଦ'ର ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟ ମିଳେ । ଏହି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ୩ଟି 'ସାମବେଦ ଶାଖା'ମାନଙ୍କର ମନ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟା ଅଲଗା ଅଲଗା ଅଟେ । ବେଳେ ବେଳେ ଶାଖାରେ ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ବାରମ୍ବାର ବ୍ୟବହୃତ ହେତୁ, ସମୁଦାୟ ମନ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟାର ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ "ସାମବେଦ"ର ମନ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୧୮୭୫ । ଏହି ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କୁ ୨ଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି, ଯଥା, ପୂର୍ବାର୍ଚ୍ଚିକ ଓ ଉତ୍ତରାର୍ଚ୍ଚିକ ।

"ସାମବେଦ"ର ବିଷୟବସ୍ତୁ, ଅଧ୍ୟାୟ, ମନ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟା, ଇତ୍ୟାଦି ତଳେ ଟେବୁଲରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଭାଗ	ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ମନ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟା	ସାମଗାନ
ପୂର୍ବାର୍ଚ୍ଚିକ	୧ମ	ଆଗ୍ନେୟ ପର୍ବ	୭୪୦	ଗ୍ରାମ ଗାନ
	୨ୟ, ୩ୟ, ୪ର୍ଥ	ଐନ୍ଦ୍ର ପର୍ବ		
	୫ମ	ପବମାନ ପର୍ବ		
	୬ମ	ଆରଣ୍ୟକ ପର୍ବ		ଅରଣ୍ୟ ଗାନ
ଉତ୍ତରାର୍ଚ୍ଚିକ	୨୧ଟି	ଯଜମାନ ସମ୍ବୋଧନ, ସୋମ ସ୍ତୁତି, ଅଗ୍ନି ସ୍ତୁତି, ଇନ୍ଦ୍ର ସ୍ତୁତି	୧୨୨୫	

ସାମବେଦ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆରଣ୍ୟକ, ଉପନିଷଦ, କଳ୍ପସୂତ୍ର ଓ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ

"ସାମବେଦ"ରେ ଅନେକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ୧୩-୧୫ଟି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉପଲବ୍ଧ ଅଛି । ଏହି ଉପଲବ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ୧୦ଟି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରଚଳିତ । ସେମାନେ ହେଲେ, ତାଣ୍ଡ୍ୟ, ଷଡ଼ବିଂଶ, ସାମବିଧାନ, ଆର୍ଷେୟ, ଦେବତାଧ୍ୟାୟ, ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟୋପନିଷଦ, ସଂହିତୋପନିଷଦ, ବଂଶ, ଜୈମିନୀୟ, ଜୈମିନୀୟଆର୍ଷେୟ ଓ ଜୈମିନୀୟୋପନିଷଦ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ 'ତାଣ୍ଡ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ' ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ । ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମୂହ ବିଶେଷତଃ 'ଔଦଗ୍ରାତ କର୍ମ'ର ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥାଏ । ପ୍ରମୁଖତଃ, ଯଜ୍ଞର ସ୍ତୋତ୍ର ସମୂହକୁ ଗାନ କରିବା, 'ଔଦଗ୍ରାତ କର୍ମ' ଅଟେ । ଏହା କୁହାଯାଏ ଯେ, ଏହି ସାମଗାନର ଧ୍ବନିରେ ଦେବତାମାନେ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ।

"ସାମବେଦ"ରେ ୨ଟି ଆରଣ୍ୟକ ଅଛି, ସେମାନେ ହେଲେ, ଜୈମିନୀୟ-ଉପନିଷଦ ଓ ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ।

"ସାମବେଦ"ରେ ୧୭ଟି ଉପନିଷଦ ଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ "ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟୋପନିଷଦ" ଓ "କେନ ଉପନିଷଦ" ମୁଖ୍ୟ ଉପନିଷଦ ଅଟନ୍ତି । 'ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟୋପନିଷଦ', ୮ ପ୍ରକାଠକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଟେ, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ୫ଟି ପ୍ରକାଠକରେ, "ଉଦ୍ଘାଥ " (ଓଁକାର) ଓ "ସାମଗାନ"ର ସୁକ୍ଷ୍ମ ବିବେଚନ ଉପଲବ୍ଧ ଅଛି, ଓ ଅନ୍ତିମ ୩ଟି ପ୍ରକାଠକରେ, 'ଅଧ୍ୟାତ୍ମବିଦ୍ୟା'ର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଅଛି । ସେହିପରି "ସାମବେଦ"ର 'କେନ ଉପନିଷଦ'ରେ ମଧ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ଉପନିଷଦ ଅନୁସାରେ, "ତପ, ଦମ, ଓ କର୍ମ, ସତ୍ୟପ୍ରାପ୍ତିର ମୂଳଦୁଆ ଅଟେ" ।

"ସାମବେଦ"ର କଳ୍ପସୂତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ୩ଟି "ଶୌତ୍ରସୂତ୍ର", ୪ଟି "ଗୃହ୍ୟସୂତ୍ର" ଓ ଗୋଟିଏ "ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ର" ରହିଅଛି । ଶୌତ୍ରସୂତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ 'ଲୀତ୍ୟାୟନ' ଓ 'ଦ୍ରାହ୍ୟାୟନ' ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରଚଳିତ, ସେହିପରି ଗୃହ୍ୟସୂତ୍ର ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ 'ଗୋଭିଲ' ଓ 'ଶାଦିର' ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରଚଳିତ । ସେହିପରି "ସାମବେଦ"ରେ 'ସାମଗାନ'ର ପଦପାଠ ଓ ସ୍ତୋତ୍ରର ସ୍ୱରୂପ ନିରୂପଣ ୩ଟି "ପ୍ରାତିଶାଖ୍ୟ" ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ମିଳିଥାଏ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ 'ନାରଦୀୟ ପ୍ରାତିଶାଖ୍ୟ' ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ଏହି ପ୍ରାତିଶାଖ୍ୟରେ 'ସାମଗାନ'ର ୭ଟି ସ୍ୱର, ୩ଟି ଗ୍ରାମ, ୨୧ଟି ମୂର୍ଦ୍ଧନା, ଓ ୪୯ଟି ତାନ, ବିଷୟରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଛି । ଏହା ଆଧୁନିକ ସଂଗୀତର ମୂଳଦୁଆ ଅଟେ ।

ସେହିପରି "ସାମବେଦ"ର "ଶିକ୍ଷା" ଗ୍ରନ୍ଥରୁ 'ସାମଗାନ'ର ବର୍ଣ୍ଣ, ସ୍ୱର, ଛନ୍ଦ, ଓ ସନ୍ଧି ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ 'ସାମତନ୍ତ୍ର', 'ଅକ୍ଷରତନ୍ତ୍ର', ଓ 'ପୁଷ୍ପତନ୍ତ୍ର' ଶିକ୍ଷାଗ୍ରନ୍ଥ ସମୂହ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

"ସାମବେଦ"ର ସମସ୍ତ ସଂହିତା, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆରଣ୍ୟକ, ଉପନିଷଦ, କଳ୍ପସୂତ୍ର, ଓ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ମାନଙ୍କର ତାଲିକା ତଳେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ସାମବେଦ ସଙ୍ଗଠନ

ବେଦ	ସଂହିତା	ବ୍ରାହ୍ମଣ	ଆରଣ୍ୟକ	ଉପନିଷଦ
ସାମବେଦ	କୌଥୁମ, ରାଣାୟନୀୟ, ଜୈମିନୀୟ	କୌଥୁମ, ତାଣ୍ଡ୍ୟ, ଷଡ୍ବିଂଶ, ସାମବିଧାନ, ଆର୍ଷେୟ, ଦେବତଧ୍ୟୟ, ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟୋପନିଷଦ, ସଂହିତୋପନିଷଦ, ବଂଶ, ଜୈମିନୀୟ, ଜୈମିନୀୟଆର୍ଷେୟ, ଜୈମିନୀୟୋପନିଷଦ, ଅଦ୍-ଭୂତ, ମନ୍ତ୍ର	ଜୈମିନୀୟ-ଉପନିଷଦ, ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ	ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ, କେନ, ବଜ୍ରସୂଚୀ, ମହା, ସାବିତ୍ରୀ, ଆରୁଣେୟ, ମୈତ୍ରେୟ, ସଂନ୍ୟାସ, କୁଷ୍ଠିକା, ବାସୁଦେବ, ଅବ୍ୟକ୍ତ, ରୁଦ୍ରାକ୍ଷଜାବାଲ, ଜବାଲି, ଯୋଗରୂତାମଣି, ଦର୍ଶନ

ସାମବେଦ କଳ୍ପସୂତ୍ର ସଙ୍ଗଠନ

ବେଦ	ଶ୍ରୌତସୂତ୍ର	ଶୁକ୍ଳସୂତ୍ର	ଗୃହ୍ୟସୂତ୍ର	ଧର୍ମସୂତ୍ର
ସାମବେଦ	ଲାତ୍ୟାୟନ ଶ୍ରୌତସୂତ୍ର, ଦ୍ରାହ୍ୟାୟନ ଶ୍ରୌତସୂତ୍ର, ଜୈମିନୀୟ ଶ୍ରୌତସୂତ୍ର,		ଗୋଭିଲ ଗୃହ୍ୟସୂତ୍ର, ଖାଦିର ଗୃହ୍ୟସୂତ୍ର, ଜୈମିନୀୟ ଗୃହ୍ୟସୂତ୍ର, କୌଥୁମ ଗୃହ୍ୟସୂତ୍ର,	ଗୌତମ ଧର୍ମସୂତ୍ର,

ସାମବେଦ ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରାତିଶାଖ୍ୟ ସଙ୍ଗଠନ

ବେଦ	ପ୍ରାତିଶାଖ୍ୟ	ଶିକ୍ଷା
ସାମ ବେଦ	ଉକ୍ ତନ୍ତ୍ର ପ୍ରାତିଶାଖ୍ୟ ସାମ ତନ୍ତ୍ର ପ୍ରାତିଶାଖ୍ୟ ଅକ୍ଷର ତନ୍ତ୍ର ପ୍ରାତିଶାଖ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ତନ୍ତ୍ର ପ୍ରାତିଶାଖ୍ୟ	ନାରଦୀୟ ଶିକ୍ଷା (ମୁଖ୍ୟ), ଲୋମଶୀ ଶିକ୍ଷା, ଗୌତମୀ ଶିକ୍ଷା

ସାମବେଦ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଓ ଅନୁବାଦ

"ସାମବେଦ"ର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସମୂହ 'ପୁନେ'ର ଭଣ୍ଡାରକର ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍, 'ରାଜସ୍ଥାନ'ର ଅଲବର'ର ରାଜକୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟରେ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ (IGNCA), ଓ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମ୍ୟୁଜିୟମ୍ ରେ ରହିଅଛି । ଏବେବି ଜୈମିନୀୟ ଶାଖାର କିଛି ଅଂଶ ପ୍ରକାଶ ହୋଇପାରିନାହିଁ । କିଛି ପାଣ୍ଡୁଲିପି କାଶ୍ମିରୀ'ରେ ମିଳିବାର ସୂଚନା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି ।

"ସାମବେଦ"ର ଅନୁବାଦ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ଜର୍ମାନୀ ଭାଷାରେ ୧୮୪୮ ମସିହାରେ ହୋଇଥିଲା । ରୁଷି ଭାଷାରେ ୧୮୭୫ ମସିହାରେ ହୋଇଥିଲା । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ୧୮୯୩ ମସିହାରେ ହୋଇଥିଲା । ନେପାଳି ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁବାଦ ହୋଇଅଛି । ସେହିପରି ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ସଂସ୍କୃତ, ହିନ୍ଦି, ତେଲୁଗୁ, ତାମିଲ, କନ୍ନଡ଼ ଓ ମାଲାୟଲମ ଭାଷାରେ ସାମବେଦର ଅନୁବାଦ ଉପଲବ୍ଧ ଅଛି ।

॥ ଇତି ସାମବେଦ ॥

ଉତ୍ତରାଚିନଃ

ବ୍ରହ୍ମେଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଓଁ ଶ୍ରୀ ଗଣେଶାୟ ନମଃ
ସାମବେଦ - କୌଥୁମ ସଂହିତା
ଉତ୍ତରାର୍ଚ୍ଚକଃ

॥ ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥
[ଅଥ ଷଷ୍ଠ ପ୍ରପାଠକଃ । ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ]

=====

(୪-୭-୩-୦୧) [ସୁକ୍ତଃ - ୦୧] ଋଷିଃ - କବିର୍ଭାର୍ଗବଃ (୧-୫) । ଋକ୍ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧-୫) ।
ଦେବତା - ପରମାନଃ ସୋମଃ (୧-୫)

=====

ପବସ୍ତୁ ବୃଷ୍ଟିମା ସୁ ନୋଽପାମୂର୍ତ୍ତିଂ ଦିବସ୍ତୁରି ।
ଅୟସ୍ତା ବୃହତୀରିଷଃ ॥ ୧ ॥ ୧୪୩୫

ତୟା ପବସ୍ତୁ ଧାରୟା ଯୟା ଗାବ ଇହାଗମନ୍ ।
ଜନ୍ୟାସ ଉପ ନୋ ଗୃହମ୍ ॥ ୨ ॥ ୧୪୩୬

ଘୃତଂ ପବସ୍ତୁ ଧାରୟା ଯଜ୍ଞେଷୁ ଦେବବୀତମଃ ।
ଅସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ବୃଷ୍ଟିମା ପବ ॥ ୩ ॥ ୧୪୩୭

ସ ନ ଉର୍ଜେ ବ୍ୟାଘାବ୍ୟୟଂ ପବିତ୍ରଂ ଧାବ ଧାରୟା ।
ଦେବାସଃ ଶୃଣବନ୍ତୁ କମ୍ ॥ ୪ ॥ ୧୪୩୮

ପବମାନୋ ଅସିଷ୍ୟଦଦ୍ରଷ୍ଟାଃ ସ୍ୟପଜଙ୍ଘନତ୍ ।
ପ୍ରଭୁବଦ୍ରୋଚୟନ୍ତୁତଃ ॥ ୫ ॥ ୧୪୩୯

=====

(୪-୭-୩-୦୭) [ସୂକ୍ତ - ୦୭] ଋଷିଃ - ଭରଦ୍ବାଜୋ ବାର୍ହସ୍ପତ୍ୟଃ (୧-୪) ।

ଛନ୍ଦ - ଅନୁଷ୍ଟୁପ୍ (୧-୩), ବୃହତୀ (୪) । ଦେବତା - ଇନ୍ଦ୍ରଃ (୧-୪)

=====

ପ୍ରତ୍ୟସ୍ତୈ ପିପୀଷତେ ବିଶ୍ୱାନ୍ ବିଦୁଷେ ଭର ।

ଅରଙ୍ଗମାୟ ଜଗ୍ନୟେଽପଶ୍ଚାଦଧୁନେ ନରଃ ॥ ୧ ॥ ୧୪୪୦

ଏମେନଂ ପ୍ରତ୍ୟେତନ ସୋମେଭିଃ ସୋମପାତମନ୍ ।

ଅମତ୍ରେଭିରୂଜୀଷିଶମିନ୍ଦ୍ରଃ ସୁତେଭିରିନ୍ଦୁଭିଃ ॥ ୨ ॥ ୧୪୪୧

ୟଦୀ ସୁତେଭିରିନ୍ଦୁଭିଃ ସୋମେଭିଃ ପ୍ରତିଭୁଷଥ ।

ବେଦା ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ମେଧିରୋ ଧୃଷଞ୍ଜନ୍ତମିଦେଷତେ ॥ ୩ ॥ ୧୪୪୨

ଅସ୍ତ୍ରାଅସ୍ତ୍ରା ଇଦନ୍ନସୋଽଧୃର୍ଯ୍ୟୋ ପ୍ର ଭରା ସୁତମ୍ ।

କୁବିସ୍ରମସ୍ୟ ଜେନ୍ୟସ୍ୟ ଶର୍ପତୋଽଭିଶସ୍ତେରବସ୍ତରତ୍ ॥ ୪ ॥ ୧୪୪୩

॥ ଇତି ପ୍ରଥମଃ ଖଣ୍ଡଃ (୧) ॥

=====

(୪-୭-୩-୦୮) [ସୂକ୍ତ - ୦୮] ଋଷିଃ - ଅସିତଃ କାଶ୍ୟପୋ ଦେବଲୋ ବା (୧-୬) ।

ଛନ୍ଦ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧-୬) । ଦେବତା - ପବମାନଃ ସୋମଃ (୧-୬)

=====

ବଭ୍ରବେ ନୁ ସ୍ୱତବସ୍ତେରୁଶାୟ ଦିବିସ୍ତୃଶେ ।

ସୋମାୟ ଗାଥମର୍ଚତ ॥ ୧ ॥ ୧୪୪୪

ହସ୍ତରୁ୍ୟତେଭିରଦ୍ରିଭିଃ ସୁତଃ ସୋମଂ ପୁନୀତନ ।

ମଧାବା ଧାବତା ମଧୁ ॥ ୨ ॥ ୧୪୪୫

ନମସ୍ତେ ଦୁପ ସୀଦତ ଦଧୈଦତି ଶ୍ରୀଶୀତନ ।

ଇନ୍ଦୁମିନ୍ଦ୍ରୋ ଦଧାତନ ॥ ୩ ॥ ୧୪୪୭

ଅମିତ୍ରହା ବିଚର୍ଷଣିଃ ପବସ୍ତୁ ସୋମ ଶଂ ଗବେ ।

ଦେବେଭ୍ୟୋ ଅନୁକାମକୃତ୍ ॥ ୪ ॥ ୧୪୪୭

ଇନ୍ଦ୍ରାୟ ସୋମ ପାତବେ ମଦାୟ ପରି ସିତ୍ୟସେ ।

ମନଶ୍ଚିନ୍ତନସୟତିଃ ॥ ୫ ॥ ୧୪୪୮

ପବମାନ ସୁବୀର୍ଯ୍ୟଃ ରୟିଃ ସୋମ ରିରୀହି ନଃ ।

ଇନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦ୍ରେଣ ନୋ ଯୁଜା ॥ ୬ ॥ ୧୪୪୯

=====

(୪-୬-୩-୦୪) [ସୂକ୍ତଃ - ୦୪] ଋଷିଃ - ସୁକ୍ଷ୍ମ ଆଙ୍ଗିରସଃ (୧-୩) । ଛନ୍ଦ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧-୩) ।

ଦେବତା - ଇନ୍ଦ୍ରଃ (୧-୩)

=====

ଉଦ୍ଧେଦତି ଶୁଭାମୟଂ ବୃଷଭଂ ନୟାପସମ୍ ।

ଅସ୍ତାରମେଷି ସୂର୍ଯ୍ୟ ॥ ୧ ॥ ୧୪୫୦

ନବ ଯୋ ନବତିଂ ପୁରୋ ବିଭେଦ ବାହ୍ନୋଜସା ।

ଅହିଂ ତ ବୃତ୍ରହାବଧୀତ୍ ॥ ୨ ॥ ୧୪୫୧

ସ ନ ଇନ୍ଦ୍ରଃ ଶିବଃ ସଖାଶ୍ଚାବଢ୍ଫୋମଦ୍ୟବମତ୍ ।

ଉରୁଧାରେବ ଦୋହତେ ॥ ୩ ॥ ୧୪୫୨

॥ ଇତି ଦ୍ଵିତୀୟଃ ଖଣ୍ଡଃ (୨) ॥

=====

(୪-୭-୩-୦୫) [ସୂକ୍ତଃ - ୦୫] ଋଷିଃ - ବିଭ୍ରାତ୍-ସୌର୍ଯ୍ୟଃ (୧-୩) | ଛନ୍ଦ - ଜଗତୀ (୧-୩) |
ଦେବତା - ସୂର୍ଯ୍ୟଃ (୧-୩)

=====

ବିଭ୍ରାତ୍ ବୃହସ୍ପିବତୁ ସୋମ୍ୟଂ ମଧ୍ବାୟୁର୍ଧଧ୍ୟାଜ୍ଞପତାବବିହୁତମ୍ ।
ବାତଜୁତୋ ଯୋ ଅଭିରକ୍ଷତି ତୁନା ପ୍ରଜାଃ ପିପର୍ତି ବହୁଧା ବି ରାଜତି ॥ ୧ ॥ ୧୪୫୩

ବିଭ୍ରାତ୍ ବୃହସ୍ପୁତୁତଂ ବାଜସାତମଂ ଧର୍ମଂ ଦିବୋ ଧରୁଣେ ସତ୍ୟମର୍ପିତମ୍ ।
ଅମିତ୍ରହା ବୃତ୍ରହା ଦସ୍ୟୁହତ୍ତମଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଜଞ୍ଜେ ଅସୁରହା ସପତ୍ରହା ॥ ୨ ॥ ୧୪୫୪

ଇଦଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ଜ୍ୟୋତିରୁତ୍ତମଂ ବିଶ୍ୱଜିଜ୍ଞନଜିଦୁତ୍ୟତେ ବୃହତ୍ ।
ବିଶ୍ୱଭ୍ରାତ୍ ଭ୍ରାଜୋ ମହି ସୂର୍ଯୋ ଦୃଶ ଉରୁ ପପ୍ରଥେ ସହ ଓଜୋ ଅରୁ୍ୟତମ୍ ॥ ୩ ॥ ୧୪୫୫

=====

(୪-୭-୩-୦୬) [ସୂକ୍ତଃ - ୦୬] ଋଷିଃ - ବସିଷ୍ଠୋ ମୈତ୍ରାବରୁଣିଃ (୧-୨) |
ଛନ୍ଦ - ପ୍ରଗାଧଃ (୧-୨) | ଦେବତା - ଇନ୍ଦ୍ରଃ (୧-୨)

=====

ଇନ୍ଦ୍ର କ୍ରତୁଂ ନ ଆ ଭର ପିତା ପୁତ୍ରେଭ୍ୟୋ ଯୁଧା ।
ଶିକ୍ଷା ଶୋ ଅସ୍ମିନ୍ପୁରୁହୂତ ଯାମନି ଜୀବା ଜ୍ୟୋତିରଶୀମହି ॥ ୧ ॥ ୧୪୫୬

ମା ନୋ ଅଜ୍ଞାତା ବୃଜନା ଦୁରାଧ୍ୟୋନା ମାଶିବାସୋଽବ କ୍ରମୁଃ ।
ତ୍ୱୟା ବୟଂ ପ୍ରବତଃ ଶଶ୍ୱତୀରପୋଽତି ଶୂର ତରାମସି ॥ ୨ ॥ ୧୪୫୭

=====

=====

(୪-୭-୩-୦୭) [ସୁକ୍ତଃ - ୦୭] ଋଷିଃ - ଭର୍ଗଃ ପ୍ରାଗାଧଃ (୧-୨) | ଜ୍ଞାନ - ପ୍ରଗାଧଃ (୧-୨) |
ଦେବତା - ଇନ୍ଦ୍ରଃ (୧-୨)

=====

ଅଦ୍ୟାଦ୍ୟା ଶ୍ଵଃଶ୍ଵ ଇନ୍ଦ୍ର ତ୍ରାସ୍ତ ପରେ ଚ ନଃ |
ବିଶ୍ଵା ଚ ନୋ ଜରିତୃଋତ୍ସପତେ ଅହା ଦିବା ନକ୍ତଂ ଚ ରକ୍ଷିଷଃ || ୧ || ୧୪୫୮
ପ୍ରଭଙ୍ଗୀ ଶୂରୋ ମଘବା ତୁରୀମଘଃ ସମ୍ପ୍ଳିଶ୍ଳୋ ବିର୍ଯ୍ୟାୟ କମ୍ |
ଉତ୍ତା ତେ ବାହୁ ବୃଷଣା ଶତକ୍ରତୋ ନି ଯା ବଜ୍ରଂ ମିମିକ୍ଷତୁଃ || ୨ || ୧୪୫୯

|| ଇତି ତୃତୀୟଃ ଖଣ୍ଡଃ (୩) ||

=====

(୪-୭-୩-୦୮) [ସୁକ୍ତଃ - ୦୮] ଋଷିଃ - ବସିଷ୍ଠୋ ମୈତ୍ରାବରୁଣିଃ (୧) | ଜ୍ଞାନ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧) |
ଦେବତା - ସରସ୍ଵାନ୍ (୧)

=====

ଜନୀୟକ୍ତୋ ନୃଗ୍ରବଃ ପୁତ୍ରୀୟକ୍ତଃ ସୁଦାନବଃ |
ସରସ୍ଵତ୍ଵଃ ହବାମହେ || ୧ || ୧୪୬୦

=====

(୪-୭-୩-୦୯) [ସୁକ୍ତଃ - ୦୯] ଋଷିଃ - ଭରତ୍ଵାଜୋ ବାର୍ହସ୍ପତ୍ୟଃ (୧) | ଜ୍ଞାନ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧) |
ଦେବତା - ସରସ୍ଵତୀ (୧)

=====

ଉତ ନଃ ପ୍ରିୟା ପ୍ରିୟାସୁ ସପ୍ତସ୍ପଦା ସୁଭୁଷା |
ସରସ୍ଵତୀ ସ୍ତ୍ରୋମ୍ୟା ଭୂତ୍ || ୧ || ୧୪୬୧

=====

(୪-୭-୩-୧୦) [ସୁକ୍ତଃ - ୧୦] ଋଷିଃ - ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୋ ଗାଧିନଃ (୧) | ଛନ୍ଦ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧) |
ଦେବତା - ସବିତା (୧)

=====

ତସ୍ମିନ୍ନିତୁର୍ବରେଣ୍ୟଂ ଭର୍ଗୋ ଦେବସ୍ୟ ଧୀମହି |
ଧିୟୋ ଯୋ ନଃ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ || ୧ || ୧୪୭୭

=====

(୪-୭-୩-୧୧) [ସୁକ୍ତଃ - ୧୧] ଋଷିଃ - ମେଧାତିଥିଃ କାଶ୍ମୁଃ (୧) | ଛନ୍ଦ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧) |
ଦେବତା - ବ୍ରହ୍ମଣସ୍ପତିଃ (୧)

=====

ସୋମାନାଂ ସ୍ୱରଣଂ କୃଣୁହି ବ୍ରହ୍ମଣସ୍ପତିତେ |
କର୍ମାବହୁଃ ଯୁ ଔଶିଜଃ || ୧ || ୧୪୭୮

=====

(୪-୭-୩-୧୨) [ସୁକ୍ତଃ - ୧୨] ଋଷିଃ - ଶତଂ ବୈଶାନସଃ (୧) | ଛନ୍ଦ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧) |
ଦେବତା - ଅଗ୍ନିଃ ପବମାନଃ (୧)

=====

ଅଗ୍ନି ଆୟୁଃସି ପବସେ ଆ ସୁବୋର୍ଜଂ ଇଷଂ ତ ନଃ |
ଆରେ ବାଧସ୍ତୁ ଦୁଃସ୍ତୁନାମ୍ || ୧ || ୧୪୭୯

=====

=====

(୪-୭-୩-୧୩) [ସୁକ୍ତଃ - ୧୩] ଋଷିଃ - ଯଜତ ଆତ୍ରେୟଃ (୧-୩) | ଛନ୍ଦ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧-୩) |
ଦେବତା - ମିତ୍ରାବରୁଣୌ (୧-୩)

=====

ତା ନଃ ଶକ୍ତଂ ପାର୍ଥବସ୍ୟ ମହୋ ରାୟୋ ଦିବ୍ୟସ୍ୟ |

ମହି ବା କ୍ଷତ୍ରଂ ଦେବେଷୁ || ୧ || ୧୪୭୫

ଋତମୃତେନ ସପତ୍ରେଷିରଂ ଦକ୍ଷମାଶାତେ |

ଅଦ୍ରୁହା ଦେବୌ ବର୍ଧେତେ || ୨ || ୧୪୭୬

ବୃଷ୍ଟିଦ୍ୟାବା ରୀତ୍ୟାପେକ୍ଷସ୍ବତୀ ଦାନୁମତ୍ୟାଃ |

ବୃହତ୍ତଂ ଗର୍ଭମାଶାତେ || ୩ || ୧୪୭୭

=====

(୪-୭-୩-୧୪) [ସୁକ୍ତଃ - ୧୪] ଋଷିଃ - ମଧୁଚ୍ଛନ୍ଦା ବୈଶ୍ଣମିତ୍ରଃ (୧-୩) |

ଛନ୍ଦ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧-୩) | ଦେବତା - ଇନ୍ଦ୍ରଃ (୧-୩)

=====

ଯୁଞ୍ଜିତ୍ତି ବ୍ରହ୍ମମରୁଷଂ ଚରତ୍ତଂ ପରି ତମ୍ବୁଷଃ |

ରୋଚନ୍ତେ ରୋଚନା ଦିବି || ୧ || ୧୪୭୮

ଯୁଞ୍ଜିତ୍ବ୍ୟସ୍ୟ କାମ୍ୟା ହରୀ ବିପକ୍ଷସା ରଥେ |

ଶୋଶା ଧୃଷ୍ଣୁ ନୃବାହସା || ୨ || ୧୪୭୯

କେତୁଂ କୃଶ୍ନକେତବେ ପେଶୋ ମର୍ଯ୍ୟା ଅପେଶସେ |

ସମୁଷଦ୍-ଭିରଜାୟାଃ || ୩ || ୧୪୮୦

|| ଇତି ଚତୁର୍ଥଃ ଖଣ୍ଡଃ (୪) ||

=====

(୪-୭-୩-୧୫) [ସୂକ୍ତ - ୧୫] ଋଷିଃ - ଉଶନା କାବ୍ୟଃ (୧-୩) | ଛନ୍ଦ - ତ୍ରିଷ୍ତୁପ୍ (୧-୩) |
ଦେବତା - ପରମାନଃ ସୋମଃ (୧-୩)

=====

ଅୟଃ ସୋମ ଇନ୍ଦ୍ର ତୁଭ୍ୟଃ ସୁନ୍ଦେ ତୁଭ୍ୟଂ ପବତେ ତୁମସ୍ୟ ପାହି ।
ତ୍ବଂ ହ ଯଂ ଚକୃଷେ ତ୍ବଂ ବବୃଷ ଇନ୍ଦ୍ରଂ ମଦାୟ ଯୁଜ୍ୟାୟ ସୋମମ୍ ॥ ୧ ॥ ୧୪୭୧

ସ ଇଂ ରଥୋ ନ ଭୁରିଷାତୟୋଜି ମହଃ ପୁରୁଣି ସାତୟେ ବସୁନି ।
ଆଦୀଂ ବିଶ୍ୱା ନଦୁଷ୍ୟାଣି ଜାତା ସ୍ୱର୍ଷାତା ବନ ଉର୍ଧ୍ୱା ନବନ୍ତ ॥ ୨ ॥ ୧୪୭୨

ଶୁଷ୍ମା ଶର୍ପୋ ନ ମାରୁତଂ ପବସ୍ତାନଭିଶସ୍ତା ଦିବ୍ୟା ଯଥା ବିଚ୍ ।
ଆପୋ ନ ମକ୍ଷୁ ସୁମତିର୍ଭବା ନଃ ସହସ୍ରାୟାଃ ପୃତନାଷାଶ୍ଚ ଯଜ୍ଞଃ ॥ ୩ ॥ ୧୪୭୩

=====

(୪-୭-୩-୧୬) [ସୂକ୍ତ - ୧୬] ଋଷିଃ - ଭରଦ୍ବାଜୋ ବାର୍ହସ୍ପତ୍ୟଃ (୧-୩) |
ଛନ୍ଦ - ବର୍ଧମାନା (୧), ଗାୟତ୍ରୀ (୨-୩) | ଦେବତା - ଅଗ୍ନିଃ (୧-୩)

=====

ତୁମଗ୍ନେ ଯଜ୍ଞାନାଂ ହୋତା ବିଶ୍ୱେଷାଂ ହିତଃ ।
ଦେବେଭିର୍ମାନୁଷେ ଜନେ ॥ ୧ ॥ ୧୪୭୪

ସ ନୋ ମନ୍ତ୍ରାଭିରଧ୍ୱରେ ଜିହ୍ୱାଭିର୍ଯଜା ମହଃ ।
ଆ ଦେବାନ୍ନୁକ୍ଷି ଯୁକ୍ଷି ଚ ॥ ୨ ॥ ୧୪୭୫

ବେଭ୍ୱା ହି ବେଧୋ ଅଧ୍ୱନଃ ପଥଶ୍ଚ ଦେବାଞ୍ଜିସା ।
ଅଗ୍ନେ ଯଜ୍ଞେଷୁ ସୁକ୍ରତୋ ॥ ୩ ॥ ୧୪୭୬

=====

=====

(୪-୭-୩-୧୭) [ସୁକ୍ତଃ - ୧୭] ଋଷିଃ - ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୋ ଗାଧିନଃ (୧-୩) | ଛନ୍ଦ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧-୩) |
ଦେବତା - ଅଗ୍ନିଃ (୧-୩)

=====

ହୋତା ଦେବୋ ଅମର୍ତ୍ୟଃ ପୁରସ୍ତାଦେତି ମାୟୟା |

ବିଦଥାନି ପ୍ରଚୋଦୟନ୍ || ୧ || ୧୪୭୭

ବାଜୀ ବାଜେଷୁ ଧୀୟତେଽଧ୍ୱରେଷୁ ପ୍ର ଶୀୟତେ |

ବିପ୍ରୋ ଯଜ୍ଞସ୍ୟ ସାଧନଃ || ୨ || ୧୪୭୮

ଧିୟା ଚକ୍ରେ ବରେଣ୍ୟା ଭୂତାନାଂ ଗର୍ଭମା ଦଧେ |

ଦକ୍ଷସ୍ୟ ପିତରଂ ତନା || ୩ || ୧୪୭୯

|| ଇତି ପଞ୍ଚମଃ ଖଣ୍ଡଃ (୫) ||

=====

(୪-୭-୩-୧୮) [ସୁକ୍ତଃ - ୧୮] ଋଷିଃ - ହର୍ଯ୍ୟତଃ ପ୍ରାଗାଧଃ (୧-୩) | ଛନ୍ଦ - ଗାୟତ୍ରୀ (୧-୩) |
ଦେବତା - ଅଗ୍ନିଃ, ହବୀଂଷି ବା (୧-୩)

=====

ଆ ସୁତେ ସିଞ୍ଚିତ ଶ୍ରିୟଃ ରୋଦସ୍ୟୋରଭିଶ୍ରିୟମ୍ |

ରସା ଦଧୀତ ବୃଷଭମ୍ || ୧ || ୧୪୮୦

ତେ ଜାନତ ସ୍ୱମୋକ୍ୟଂନା ସଂ ବସ୍ତାସୋ ନ ମାତୃଭିଃ |

ମିଥୋ ନସନ୍ତ ଜାମିଭିଃ || ୨ || ୧୪୮୧

ଉପ ସ୍ରକ୍ତେଷୁ ବୟତଃ କୃଣ୍ୱତେ ଧରୁଣଂ ଦିବି |

ଇନ୍ଦ୍ରେ ଅଗ୍ନା ନମଃ ସ୍ତୁଃ || ୩ || ୧୪୮୨

=====

(୪-୭-୩-୧୯) [ସୂକ୍ତଃ - ୧୯] ଋଷିଃ - ବୃହଦିବ ଆଥର୍ବଣଃ (୧-୩) | ଛନ୍ଦ - ତ୍ରିଷ୍ତୁପ୍ (୧-୩) |
ଦେବତା - ଇନ୍ଦ୍ରଃ (୧-୩)

=====

ତଦିଦାମ ଭୁବନେଷୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠଂ ଯତୋ ଜଞ୍ଜି ଉଗ୍ରସ୍ତେଷନ୍ମଣଃ |
ସଦ୍ୟୋ ଜଞ୍ଜାନୋ ନି ରିଶାତି ଶତ୍ରୁନନ୍ତୁ ଯଂ ବିଶ୍ଵେ ମଦତ୍ତ୍ୟମାଃ || ୧ || ୧୪୮୩

ବାବୃଧାନଃ ଶବସା ଭୂର୍ଯ୍ୟୋଜାଃ ଶତ୍ରୁର୍ଦାସାୟ ଭିୟସଂ ଦଧାତି |
ଅବ୍ୟନଜ ବ୍ୟନଜ ସସ୍ମି ସଂ ତେ ନବନ୍ତ ପ୍ରଭୃତା ମଦେଷୁ || ୨ || ୧୪୮୪

ତ୍ଵେ କ୍ରତୁମପି ବୃଞ୍ଚନ୍ତି ବିଶ୍ଵେ ଦ୍ଵିର୍ଯଦେତେ ତ୍ରିର୍ଭବତ୍ତ୍ୟମାଃ |
ସ୍ଵାଦୋଃ ସ୍ଵାଦୀୟଃ ସ୍ଵାଦୁନା ସୃଜା ସମଦଃ ସୁ ମଧୁ ମଧୁନାଭି ଯୋଧୀଃ || ୩ || ୧୪୮୫

=====

(୪-୭-୩-୨୦) [ସୂକ୍ତଃ - ୨୦] ଋଷିଃ - ଗୃସ୍ମମଦ ଶୌନକଃ (୧-୩) |
ଛନ୍ଦ - ଅଷ୍ଟିଃ (୧), ଅତିଶକ୍ତ୍ରୀ (୨-୩) | ଦେବତା - ଇନ୍ଦ୍ରଃ (୧-୩)

=====

ତ୍ରିକଦ୍ରୁକେଷୁ ମହିଷୋ ଯବାଶିରଂ ତୁବିଶୁଷ୍ଟସ୍ତୁମ୍ଭୋମମପିବଦ୍ଵିଷ୍ଟୁନା ସୁତଂ ଯଥାବଶମ୍ |
ସ ଈଂ ମମାଦ ମହି କର୍ମ କର୍ତ୍ତବେ ମହାମୁରୁଂ ସୈନଂ ସଶ୍ଵଜେବୋ ଦେବଂ ସତ୍ୟ ଇନ୍ଦୁଃ
ସତ୍ୟମିନ୍ଦ୍ରମ୍ || ୧ || ୧୪୮୬

ସାକଂ ଜାତଃ କ୍ରତୁନା ସାକମୋଜସା ବବକ୍ଷିଥ ସାକଂ ବୃଜୋ ବୀର୍ଯ୍ୟେଃ ସାସହିର୍ମୃଧୋ ବିଚର୍ଷଣିଃ |
ଦାତା ରାଧ ସୁବତେ କାମ୍ୟଂ ବସୁ ପ୍ରଚେତନ ସୈନଂ ସଶ୍ଵଜେବୋ ଦେବଂ ସତ୍ୟ ଇନ୍ଦୁଃ
ସତ୍ୟମିନ୍ଦ୍ରମ୍ || ୨ || ୧୪୮୭

ଅଧ ତ୍ରିଷୀମାଃ ଅଭ୍ୟୋଜସା କୃତ୍ରିଂ ସୁଧାଭବଦା ରୋଦସୀ ଅପୃଣଦସ୍ୟ ମଜ୍ଜନା ପ୍ର ବାବୃଧେ ।
ଅଧଭାନ୍ୟଂ ଜଠରେ ପ୍ରେମରିତ୍ୟତ ପ୍ର ଚେତୟ ସୈନଃ ସଶ୍ଚଦେବୋ ଦେବଃ ସତ୍ୟ ଇନ୍ଦୁଃ
ସତ୍ୟମିନ୍ଦ୍ରମ୍ ॥ ୩ ॥ ୧୪୮୮

॥ ଇତି ଷଷ୍ଠଃ ଖଣ୍ଡଃ (୬) ॥

॥ ଇତି ଷଷ୍ଠପ୍ରପାଠକେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ସମାପ୍ତମ୍ (୬-୩) ॥

॥ ଇତି ଷଷ୍ଠଃ ପ୍ରପାଠକଃ ସମାପ୍ତମ୍ (୬) ॥

॥ ଇତି ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ସମାପ୍ତମ୍ (୧୩) ॥